

چند نکته در باره ابراهیم پورداود

علی بابازاده اورموی

ایمیل:

ali.babazadeh12@gmail.com

وابستگی:

محقق و شووینیسیم پژوه

چکیده:

ابراهیم پورداود زاده رشت در گیلان و یک گیلک بود، لیکن به مانند جمعی دیگر از روشنفکران و نویسندگان اقوام مختلف ایرانی قرن اخیر، تحت تأثیر عواملی چند به زبان و فرهنگ خودی پشت کرده، به ستایشگری از زبانهای فارسی، پهلوی، دوران ایران باستان و دیانت زرتشتی پرداخت و بیش از پنجاه سال از عمر خود را صرف پژوهش و تألیف در موضوعات مورد اشاره ساخت و آثاری در موضوعات: جمعآوری بخشهای مختلف اوستا، تفسیر اوستا، واژهشناسی زبان اوستایی، تاریخ پارسیان هند، جشنها و سنن پارسیان و ایران باستان، مباحث لغوی زبانهای فارسی و پهلوی و دیگر مطالب مرتبط با دین اوستا و عهد باستان ایران پدید آورد. محققان حوزه زبان، ادبیات و تاریخ ایران در اواخر قاجار و عصر پهلوی نامهای بزرگی داشتهاند و درست یا غلط؛ به عمد یا بر سهو، در هالهایی از تقدس و شکوه و بزرگی قرار گرفتهاند، تا کمتر کسی جرأت یا اجازه چون و چرا در باره احوال، افکار و کیفیت آثار ایشان را به خود داده، به نقد شخص و آثار ایشان بپردازد. واقع مطلب آن است، که اکثریت قاطعی از این نامهای بزرگ جز طلبهای تو خالی و جز دروغگویی بزرگ، کس و چیز دیگری نبودهاند. آنها دانش و پژوهش در ایران را به انحراف کشانده و دروغها و جعلیات را در جایگاه حقایق نشاندهاند. ابراهیم پورداود نیز یکی از این نامهای سرشناس و تغذیهکننده جریان باستانگرایی میباشد، که به ناحق در جایگاه مرجعیت علمی در حوزه ایران باستان، دیانت زرتشتی و ایرانشناسی قرار گرفتهاست.

بررسی و مرور همه موضوعات مورد علاقه، یا همه ویژگیهای آثار، افکار و روشهای پژوهشی ابراهیم پورداود مستلزم تلاشی پرمایه است، تا شناخت قابل اتکایی در باره این عنصر مرموز حاصل گردد. این گفتار بر آن است برخی مختصات اندیشه و موضوعات مورد علاقه پورداود را بر پایه آثار وی، در معرض دید خوانندگان گذارد و نکاتی در باره مضامین اشعار، اندیشههای جاری در اشعار، نوع نگرش وی در باره مسائل زبانی و تاریخی ایران، فرضیه زبان آذری و نیز نگرش او در باره پارسیان هند عرضه کند.

کلمات کلیدی: ایران باستان، زرتشتی، فارسی، پهلوی، ترکی، آذری، آذربایجان، تاریخ

استناد (آپا):

بابازاده اورموی. ع. چند نکته در باره ابراهیم پورداود. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۳، شماره

۰۷، بهار ۱۴۰۴. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

A Few Things About Ebrahim Pourdavoud

Ali Babazadeh Urmavy

Email:

ali.babazadeh12@gmail.com

Affiliation:

Researcher and chauvinism-
researcher

Abstract:

Ebrahim Pourdavoud was born in Rasht in Gilan and was a Gilak, but like other intellectuals and writers of various Iranian ethnicities in the last century, under the influence of several factors, he turned his back on his own language and culture and began to admire the Persian, Pahlavi languages, the ancient Iranian era, and the Zoroastrian religion. He spent more than fifty years of his life researching and writing on the aforementioned topics, and he created works on the following topics: collecting various parts of the Avesta, interpreting the Avesta, the terminology of the Avesta language, the history of the Persians of India, the festivals and traditions of the Persians and ancient Iran, lexical discussions of the Persian and Pahlavi languages, and other topics related to the Avesta religion and ancient Iran.

Researchers in the field of Iranian language, literature, and history had great names in the late Qajar and Pahlavi eras, and rightly or wrongly; Intentionally or unintentionally, they have been placed in an aura of holiness, glory, and greatness, so that few people dare or allow themselves to question the circumstances, thoughts, and quality of their works, and criticize their person and works. The fact is that the overwhelming majority of these great names have been nothing but empty drums and big liars. They have led science and research in Iran astray and have placed lies and forgeries in the place of truth. Ebrahim Pourdavoud is also one of these well-known names and a feeder of the antiquarianism movement, which has unjustly been placed in the position of a scientific authority in the field of ancient Iran, Zoroastrianism, and Iranology.

It would be a long effort to examine and review all the topics of interest, or all the features of Ebrahim Pourdavoud's works, thoughts, and research methods, in order to gain a reliable understanding of this mysterious element. This article aims to present some of the specifics of Pourdavoud's thoughts and topics of interest to the readers based on his works, and to provide some notes on the themes of his poems, the current thoughts in his poems, his attitude towards the linguistic and historical issues of Iran, the Azeri language hypothesis, and his attitude towards the Persians of India.

Keywords: Ancient Iran, Zoroastrianism, Persian, Pahlavi, Turkish, Azeri, Azerbaijan, history

CITATION (APA):

Babazadeh Urmavy. A. A Few Things About Ebrahim Pourdavoud. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 03, number 07, spring 2025, ISSN: 3041-8690.

Əli Babazadə Urməvi

E-poçt:

ali.babazadeh12@gmail.com

Mənsubiyyət:

Tədqiqatçı və milliyyətçi-
araşdırıcı

İbrahim Purdavud haqqında bir neçə söz

Xülasə:

İbrahim Purdavud Gilanın Rəşt şəhərində anadan olmuş, milliyyətçə gilək olmuşdur. Ötən əsrdə müxtəlif İran etnik qruplarının digər ziyalıları və yazıçıları kimi, bir neçə amilin təsiri altında öz dil və mədəniyyətindən uzaqlaşaraq ömrünün 50 ilindən çoxunu fars, Pəhləvi və İran dilləri mövzularında araşdırmalara və yazılara həsr etmiş, bu mövzularda əsərlər yazmışdır. Avestanın müxtəlif hissələrinin məcmuəsi, Avestanın təfsiri, dil terminologiyası, Avesta, Hindistan farslarının tarixi, farsların və qədim İranın bayram və adət-ənənələri, fars və Pəhləvi dillərinin leksik mövzuları və Avesta dininə və İranın qədim dövrünə aid digər materiallar qələmə almışdır. İran dili, ədəbiyyatı və tarixi sahəsində tədqiqatçıların mərhum Qacar və Pəhləvi dövründə böyük adları olub, haqlı və ya yanlış; qəsdən və ya bilməyərək onları müqəddəslik, izzət və böyüklük aurasına yerləşdiriblər ki, onların vəziyyəti, düşüncələri və əsərlərinin keyfiyyəti haqqında mübahisə etməyə, şəxsi və əsərlərini tənqid etməyə cəsarət və ya icazə verən az adam var. Məsələ burasındadır ki, bu böyük adların həlledici əksəriyyəti sizin boş nağaralarınız və böyük yalançılarınızdan başqa bir şey deyildi. Onlar İranda bilik və araşdırmaları çaşdırıb, faktların yerinə yalan və saxtakarlıqlar qoyublar. İbrahim Purdavud da qədim İran, zərdüştilik dini və iranşünaslıq sahəsində haqsız yerə elmi nüfuzlu mövqeyə qoyulan arxaizm cərəyanının bu məşhur adlarından və qidalandırıcılarından biridir.

İbrahim Purdavudun bütün maraq doğuran mövzularını və ya əsərlərinin bütün xüsusiyyətlərini, düşüncələrini və tədqiqat üsullarını araşdırmaq və nəzərdən keçirmək bu sirli element haqqında etibarlı bilik əldə etmək üçün geniş səy tələb edir. Bu çıxış Purdavudun fikirlərinin bəzi koordinatlarını və əsərləri əsasında maraq doğuran mövzuları, şəirlərinin mövzuları, şəirlərdəki aktual düşüncələr, onun İranın dil və tarixi məsələlərinə münasibəti, Azərbaycan dili fərziyyəsi haqqında bəzi məqamları, eləcə də Hindistandakı farslara münasibətini ifşa etmək məqsədi daşıyır.

Açar sözlər: qədim İran, zərdüştilik, fars, Pəhləvi, türk, azəri, Azərbaycan, tarix

CITATION (APA):

Babazadə Urməvi. Ə. İbrahim Purdavud haqqında bir neçə söz. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 03, nömrə 07, yaz 2025, ISSN: 3041-8690.

İbrahim Purdavud Hakkında Bir Kaç Konu

Ali Babazade Urmevi

E-posta:

ali.babazadeh12@gmail.com

Üyelik:

Araştırmacı ve şovenizm-
araştırmacı

Özet:

İbrahim Purdavud, Gilan'ın Rasht şehrinde doğmuş ve bir Gilak'tır, ancak son yüzyılda farklı İran etnik gruplarına mensup diğer aydınlar ve yazarlar gibi, çeşitli faktörlerin etkisiyle kendi diline ve kültürüne sırt çevirmiş ve hayatının 50 yılını Farsça, Pehlevi ve İran dilleri konuları üzerinde araştırmaya ve yazmaya adanmış ve Avesta'nın farklı bölümlerinin derlenmesi, Avesta'nın yorumlanması, dilin terminolojisi gibi konularda eserler yazdı. Avesta, Hindistan Perslerinin tarihi, Perslerin ve eski İran'ın festivalleri ve gelenekleri, Farsça ve Pehlevi dillerinin sözlüksel konuları ve Avesta dini ve İran'ın antik dönemi ile ilgili diğer materyaller kaleme aldı. İran dili, edebiyatı ve tarihi alanında çalışan araştırmacıların son Kaçar ve Pehlevi dönemlerinde büyük isimleri vardı ve doğru ya da yanlış; bilerek ya da bilmeyerek bir kutsallık, yücelik ve büyüklük havası içine yerleştirilmişlerdir, öyle ki çok az insan onların durumu, düşünceleri ve yaptıklarının niteliği hakkında tartışmaya, o kişiyi ve eserlerini eleştirme cesaretine veya iznine sahiptir. Gerçek şu ki, bu büyük isimlerin büyük çoğunluğu sizin boş davullarınız ve büyük yalancılarınızdan başka bir şey değildi. İran'da bilgi ve araştırmaları yanıltıp gerçeklerin yerine yalan ve sahtekarlık koydular. İbrahim Purdavud da eski İran, Zerdüşt dini ve İran araştırmaları alanında haksız yere bilimsel otorite konumuna yerleştirilen arkaizm hareketinin tanınmış isimlerinden ve besleyicilerinden biridir.

İbrahim Purdavud'un ilgi duyduğu tüm konuların veya eserlerinin tüm özelliklerinin, düşüncelerinin ve araştırma yöntemlerinin incelenmesi ve gözden geçirilmesi, bu gizemli unsur hakkında güvenilir bir bilgi elde etmek için geniş kapsamlı bir çaba gerektirir. Bu konuşma Purdavud'un eserlerinden yola çıkarak düşüncelerinin ve ilgi duyduğu konuların bazı koordinatlarını, şiirlerin temaları, şiirlerdeki güncel düşünceler, İran'ın dilsel ve tarihi meselelerine karşı tutumu, Azari dili hipotezi hakkında bazı noktaları, Hindistan'daki Perslere karşı tutumunun ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski İran, Zerdüştlük, Farsça, Pehlevi, Türk, Azeri, Azerbaycan, tarih

CITATION (APA):

Babazade Urmevi. A. İbrahim Purdavud Hakkında Bir Kaç Konu. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 03, sayı 07, ilkbahar 2025, ISSN: 3041-8690.

مقدمه

شناخت احوال و آثار نویسندگان فارسیگرا، باستانگرا و ترکیستیز قرن اخیر ایران از جهات گوناگون ضرورت و اهمیت تام دارد. واقع مطلب آن است، که شرایط سیاسی - فرهنگی ایران در اواخر قاجار گرفتار یک دگردیسی ناهنجار گشت و متعاقب آن دورانی از کجاندیشی سیاسی، زبانی و تاریخی برای ایران پدید آمد، که هیچ کدام از اتفاقات و تحولات رخ داده در قرن اخیر؛ نتوانسته جلودار نتایج و امواج زیانبار این دگردیسی گردد.

در نیمه قرن چهاردهم قمری حکومت قاجار در اثر تمهید مقدماتی، که دست خارجی نیز در پیدایی آن مقدمات دخیل بود، به پایان راه خود رسید و سلسله‌های جدید با رویکرد سیاسی، زبانی و فرهنگی مبتنی بر بدعت و کجاندیشی روی کار آمد. برنامه دولت جدید یک پرونده نسبتاً کامل از شرایط جدیدی بود، که مقرر شده بود در نتیجه شرایط سیاسی تازه بر کشور حکمفرما گردد. این پرونده بر ایجاد پاره‌های تغییرات اجتماعی، فرهنگی، زبانی و حتی دینی مشتمل بود و نظر به وجود سابقه و عقبه‌های فکری دوران جدید در عصر قاجار، حکومت نوآیین بلافاصله بعد از قبضه کردن قدرت سیاسی اجرای برنامه‌های مورد نظر خود را آغاز کرد.

در مطالعه خط مشیهای حکومت پهلوی چند رویکرد بیش از موارد دیگر به چشم آمدند. اسلامستیزی و زرتشتیگری، غربگرایی در شیوه حیات اجتماعی، باستانگرایی، فارسیگرایی و ترکستیزی از جمله مقولاتی بودند، که بیش از جنبه‌های دیگر برنامه‌های اجتماعی، فرهنگی و زبانی این عصر مجال خودنمایی پیدا کردند که هر کدام در جای خود مستلزم تأمل و تعمق هستند. آذربایجان نیز از نتایج سوء سیاست دولت پهلوی در همه زمین‌ها برکنار نماند، بلکه سهمی افزونتر از دیگر نقاط کشور در تحمل مضار رفتارهای حکومت پهلوی متحمل شد. این ایالت در کنار گرفتار شدن به آثار سوء رفتارهای سیاسی - فرهنگی دولت جدید، با مشکل نگاه مستعمره‌گونه این حکومت نیز مواجه شد و در گذر زمان بخش مهمی از سرمایه‌های مادی و معنوی خود را از دست داد. آنچه در حال حاضر برای یک آذربایجانی وفادار مانده به میراث نیاکان خود از زبان و فرهنگ و باورها اهمیت بیشتری دارد، پیدایی مسئله ترکستیزی و ترکیستیزی و بیگانانگاری او در اثر تکلم به زبان ترکی است. این سیاست در عصر پهلوی جا نماند و به عنوان یک میراث نهادینه شده به دوران جدید هم رسید و انقلابیون درس خوانده در مکتب آریامهری جز پیروی از همان سیاست زبانی و فرهنگی، راه حل دیگری برای مواجهه با مسئله اختلاف السنه و نژاد و فرهنگ متنوع در ایران عرضه نکرده و همان سیاست مخل وحدت و ممد اختلاف و منتج شده به جدایی معنوی مردم ایران را استمرار بخشیدند.

سیاست رضاخانی در موضوعات زبان و فرهنگ زاییده افکار نسل اول و دوم ناسیونالیستهای فارسیگرای ایرانی عصر قاجار بود. گروه مورد اشاره در سایه همراهی حکومت، نسلهای دیگری از این ناسیونالیستها را تربیت کرده و به یاری قدرت شبکه گسترده

نظام آموزشی و تبلیغی، نظام اداری و در مواقع نیاز مشت آهنین قشون، آرا و خواسته‌های خود را به همه جای کشور گسترده و تا حدود زیادی افکار مردم را نیز با اندیشه‌های نادرست و مبتنی بر تخیلات تاریخی - زبانی خود همراه ساختند.

ابراهیم پورداود در جمع مردان فرهنگی نسل دوم ناسیونالیست‌های ایرانی قرار داشت. او تا پیش از خروج از ایران و اقامت در اروپا با مقولات نژادی، زبانی و دینی که بعدها به آنها معتاد گشت؛ آشنایی نداشت. حضور در اروپا و همنشینی با ناسیونالیست‌های کجاندیش ایرانی ساکن در آلمان و فرانسه، تأثیرپذیری از دمدم‌های مستشرقین و طبع مستعد برای پذیرش این افکار، او را به تبعیت از ناسیونالیسم مورد اشاره و تمرکز فراتر از معمول وی بر عهد باستان وادار ساخت. سفرهای هند و تأثیر انفاس غیز زاکیهٔ پارسیان انگلیس‌گرا و قدرت یافته در بمبئی و دیگر نقاط هند هم به قوام آمدن افکار این عنصر منحرف یاری رساند و او را به تندمزاج‌ترین و تندروترین پیرو باستانگرایی و زرتشتی‌بازی تبدیل ساخت و با وجود باستان‌گرایان مصممی چون صادق هدایت، یحیی ماهیارنوبی، مجتبی مینوی و بهرام فره‌وشی، وی عنوان سرشناس‌ترین محقق دوران باستان و دین زرتشتی را به خود اختصاص داد.

جستجوی احوال و تدقیق در آثار نویسندگانی از نوع پورداود، به خوبی ما را با سرچشمه‌های عمدتاً خارجی اندیشهٔ ناسیونالیسم افراطی فارس‌گرا و باستان‌گرای ایران آشنا می‌سازد. بر بنیاد سست ادعاهای زبانی و تاریخی ایشان واقف می‌گرداند. دلایل ستیز این گروه با اقوام دیگر، بخصوص ترکان را برملا می‌سازد و مراتب کم و کاستی اندیشه و عمل آنها را آشکار می‌گرداند.

شرح حال

ابراهیم پورداود ایرانشناس، اوستاشناس و استاد فرهنگ ایران باستان و زبان اوستایی در دانشگاه تهران بود. او در جمادی‌الاولی ۱۳۰۱ برابر با اسفند ۱۲۶۴ در رشت چشم به جهان گشود. در پنج یا شش سالگی برای آموختن خواندن و نوشتن به مکتب رفت. او از همان روزگار کودکی، استعداد و ذوق شاعری خود را نشان میداد. زمانی که در مدرسهٔ حاجیمیرزا حسن در رشت در سلک طلاب بود؛ دوستانش به او تخلص «لسان» دادند. یکی دو سال پیش از مشروطیت به اتفاق برادر و استادش سیدعبدالرحیم خلخالی برای تحصیل به تهران رفت و در مجلس درس میرزا محمد حسین‌خان سلطان‌الفلاسفه، که طب تدریس میکرد حاضر شد.

او در ذی‌القعدة ۱۳۲۶ به بیروت رفت و در مدرسهٔ لائیک بیروت به فراگرفتن زبان و ادبیات فرانسه پرداخت و در همان جا نام خانوادگی پورداود را برای خود انتخاب کرد. پس از دو سال و نیم اقامت در لبنان، به رشت برگشت و بعد از چند هفته در ۱۳ شعبان ۱۳۲۸ (۲۰ اوت ۱۹۱۰) رهسپار فرانسه شد و در پاریس به تحصیل حقوق پرداخت. در همان هنگام در انجمن ادبی پاریس حاضر میشد و اشعار خود را در معرض نقد ادبی می‌گذاشت.

با آغاز جنگ جهانی اول با تحریک دولت آلمان فرانسه را ترک کرد و به عراق آمد و در این شهر به انتشار روزنامهٔ رستخیز پرداخت. با نزدیک شدن نیروهای انگلیسی به مرکز عراق، پورداود بغداد را ترک کرد و به کرمانشاه آمد و انتشار رستخیز را در این

شهر از سر گرفت. اندکی بعد که به تعبیر خود وی «شهر کردها به دست اسلاوها افتاد.» کرمانشاه را ترک کرده، به قصرشیرین رفت. با عقبنشینی نیروهای انگلیسی از کوتالعماره، دوباره به بغداد بازگشت و اندکی بعد راهی استانبول و سپس برلین شد.

پورداود چند سالی در آلمان ماند و اوقات خود را به مطالعه گذراند. در سال ۱۳۴۲ هجری (۱۹۲۴ میلادی) به انزلی آمد و سپس از این شهر به تهران رفت و دو سالی در تهران ماند. در مهر ماه ۱۳۰۴ شمسی به دعوت پارسیان هند با زن و تنها فرزندش رهسپار هندوستان شد و دو سال و نیم در آنجا اقامت کرد و به انتشار بخشی از ادبیات مزدیسنا و گزارش اوستا پرداخت و چند سخنرانی در زمینه تمدن ایران باستان ایراد نمود.

پورداود در سال ۱۳۰۷ به اروپا برگشت و در آنجا در باره اوستا و تمدن ایران باستان، مطالعه و تحقیق خود را ادامه داد و کار تفسیر جلد دوم یشتها و خرده اوستا و نخستین جلد یسنا را به انجام رسانید. در سال ۱۳۱۱ به درخواست تاگور و دینشاه ایرانی و دستور دولت ایران پورداود به هند رفت، تا در آنجا به تدریس فرهنگ ایران بپردازد. پورداود در دانشگاه ویس بهارتی، که تاگور بنیانگذار آن بود، به تدریس فرهنگ و تمدن ایران پرداخت و به دستیاری یکی از استادان آنجا صد بند از اشعار تاگور را از بنگالی به فارسی برگردانید.

در فروردین ۱۳۱۳ از بمبئی به آلمان بازگشت. وی در آلمان در کار تفسیر اوستا بود، که ناچار از بازگشت به ایران شد. (آناهیتا، ۱۳۴۲: ۲۳) و پس از سالهای دراز زندگی در اروپا و هند در ششم اردیبهشت ۱۳۱۸ (در باره استاد پورداود، ۱۳۴۵: ۶) و به قولی ۱۶ بهمن ۱۳۱۶ (آناهیتا، ۱۳۴۲: ۲۳) وارد تهران شد و در دانشگاه تهران به تدریس پرداخت. او در دانشکده حقوق در کلاس سوم قضایی «حقوق در ایران باستان» و در دانشکده ادبیات در دوره دکتری ادبیات فارسی اوستا و فرهنگ ایران باستان و پارسی باستان تدریس میکرد.

پورداود عضویت فرهنگستان ایران و ریاست انجمن فرهنگی ایران و آلمان و ریاست انجمن ایرانشناسی و ریاست آموزشگاه ایرانشناسی را که خود مؤسس آن بود، به عهده داشت و عضو شورای فرهنگی سلطنتی ایران و از امنای کتابخانه پهلوی بود و در کنار آن در مجامع فرهنگی متعددی در اقصی نقاط جهان شرکت کرد.

ابراهیم پورداود در سال ۱۲۹۹ شمسی با دختر یک دندانپزشک آلمانی ازدواج کرد و در تیرماه ۱۳۰۱ یگانه فرزندش پوراندخت به دنیا آمد. او در ۲۶ آبان ۱۳۴۷ در هشتاد و سه سالگی در تهران درگذشت و در آرامگاه خانوادگی خود در رشت به خاک سپرده شد.

الف - سیری در مضامین شعری ابراهیم پورداود

ابراهیم پورداود به مانند بسیاری از استادان ادبیات فارسی دانشگاه از قبیل: سعید نفیسی، محمدامین ادیب طوسی، پرویز ناتلخانلری، مهدی حمیدی شیرازی، غلامعلی رعیدیآذرخی مظاهر مصفا، محمدرضا شفیعی کدکنی، سیدمحمد دبیرسیاقی و ...

شعر نیز سروده‌است. با این وجود او خود را یک شاعر تمام عیار نمی‌دانست و شعرسرایی این قبیل استادان را نشانه سرخوردگی ناشی از عدم توفیق در نوشته و تألیف میدانست، که با روی آوردن به شعر و خلق اشعار بیمزه تلاش میکردند بر شکستهای ادبی و تألیفی خود سرپوش بگذارند. (پورداود، ۱۳۴۲: ۱۸) همین نگرش موجب شد او شاعری خود را جدی نگیرد و چندان در پی چاپ مجموعه اشعار برای خود نباشد. وی مجموعه شعری کوتاهی دارد، که آن را به نام دخترش «پوراندخت نامه» نامیده و در شهرپور ۱۳۰۷ با ترجمه انگلیسی در بمبئی انتشار یافته‌است. اشعار پراکنده و مختصر دیگری هم از او به یادگار مانده، که معتقدات و باورهای پورداود را در خود منعکس کرده‌است.

پورداود در سالهایی که سرگرم تفسیر اوستا بوده، کمتر به شعر پرداخته، لیکن در برخی از مجلدات آن تفسیر به مناسبت، اشعاری از او دیده‌میشود، که از حیث تاریخ پس از اشعار پوراندخت نامه سروده‌شده‌اند. مضمون این دسته از اشعار او ستایش زرتشت، دین زرتشتی و مزدیسنا و مضامین مربوط به آنها از آتشکده و اخلاقیات زرتشتی و راه و رسم نیاکان و موضوعاتی از این نوع است.

پورداود هم در شعر و هم در نگارش آثار خود از سبکی ساده پیروی میکند و خود نیز بر این سادگی کلام خود تأکید دارد و سه خصیصه سادگی، کم بودن لغات بیگانه و پرهیز از عبارتهای پیچیده و مترادفات را به عنوان مختصات بیان خود ذکر میکند. (همان: ۲۴) او در همه نوشته‌های خود خواه ترجمه و تفسیر اوستا، خواه دیگر کتابها و گفتارهایش، همواره سادهنویسی را ترجیح داده و تحلیل‌کنندگان آثار او نیز بر سادگی، روانی، بیتکلف بودن و ایجاز کلام او صحنه گذاشته‌اند. اشعار پورداود و برخی نثرهای وی به فارسی سره سروده‌شده‌اند و کلمات عربی و ترکی جز به ندرت در شعر وی دیده‌میشود. او در لا به لای برخی منظومه‌های خود از ابیات پهلوی نیز استفاده کرده و شکل ملمع به این دسته از سروده‌های خود داده‌است. گرچه پورداود در دیباچه پوراندخت نامه گفته: نمیخواهد خامطمعی کرده، خود را در ردیف سخنسرایان ایران به‌شمار آورد، (پورداود، ۱۳۰۶: ۱۴) اما در تذکرها و کتب تاریخ ادبیات معاصر او را در زمره شاعران به‌شمار آورده‌اند.

«پوراندختنامه» مجموعه اشعار و به قولی دیوان اشعار ابراهیم پورداود محسوب میگردد. اشعار این مجموعه به اظهار خود وی حاصل بیست سال شاعری و سروده شدن آنها در کشورهای مختلف بوده و خود وی تاریخ و محل سرایش این اشعار را در سرآغاز آنها ثبت کرده‌است. او در مقدمه این مجموعه نسبت به شاعران بزرگ فارسیگو اظهار فروتنی کرده و معتقد است برای ایران روزگار وی غیر از همین شئون ادبی و آثار ادبی فارسی گذشته رتبه و مقامی باقی نمانده‌است. (پورداود، ۱۳۰۶: ۷) «پوراندختنامه» در سال ۱۳۰۶ شمسی به همت دینشاه ایرانی از پارس‌یان هند در بمبئی به چاپ میرسد. مجموعه مذکور منظومهای کم‌حجم و حاصل گزینش اشعار از سوی خود شاعر بوده و او بخشی از اشعارش را کنار میگذارد. اشعار باقیمانده از سوی محمد قزوینی مورد بازبینی و اصلاح قرار میگیرند و در نهایت این مجموعه به چاپ میرسد.

ابراهیم پورداود در قالبهای مختلف از قصیده و غزل و مثنوی و ترجیعبند و ... شعر سروده‌است. او عمدتاً به قالبهای کهن و سبک قدیم شعر فارسی بها میدهد و شعر نو در میان اشعار او جایگاهی ندارند. این امر به معنی کهنه بودن همه درونمایههای اشعار وی نیست و پورداود گاه موضوعات مبتلابه روزگار خود را در قالب شعر سنتی به نظم میکشد. شعر «کشاورز» در توصیف زندگی فلاکتبار دهقان ایرانی و تقبیح ظلم اربابان و خوشگذرانیهای آنها از دسترنج کشاورزان نمونه‌ای از این قبیل اشعار میباشد.

شعر پورداود در زمینه مضمون تنوع بیشتری دارد. توصیف طبیعت و پدیده‌ها، عشق و بادهگساری و اغتنام فرصت در زندگی از می خوردن و لب مزیدن، اشعار سیاسی و اجتماعی با مایههایی از مشروطه، دعوت ایرانیان به وحدت، ترغیب ایرانیان به جنگ و برخاستن علیه بیگانگان، نکوهش سستی و غفلت ایرانیان، تقبیح روس و آلمان و عثمانی، زرتشتیبازی و تمایل به مهر و آتشگاه در مقابله با اسلام و مسیحیت و یهودیت، ترکستیزی، قاجارستیزی، پهلویستایی، تفاخر به قدمت استقلال، تمدن و حیات سیاسی - اجتماعی ایران، برتری دادن ایران به کشورها و ملل پیرامونی، باستانگرایی، نژادگرایی، یهودگرایی، هندستایی و ... درونمایههای شعر پورداود را تشکیل میدهند. در پارهای ابیات او ضعف تألیف و سکتۀ وزنی به چشم میخورد. گاه نیز ترکیب واژههای مصراع به گونه‌ای است، که قرائت درست مصراع، یا بیت مستلزم دقت بیشتر و دوبارخوانی میگردد.

گریز زدن به عهد باستان و استفاده از اصطلاحات و نمادهای ایران باستان از تدابیر پورداود برای هویت پارسی بخشیدن به اشعارش میباشد. گویی او برای عهد باستان و فضای زندگی زرتشتیان شعر میسراید و سپس با پرشی هزار و سیصد ساله خود را به روزگار تجدید عهد باستان در دورۀ پهلوی میکشاند و از دوران هزار و سیصد سالۀ اسلامی، تنها زبان وارداتی فارسی از شمال شرق و قالبهای شعری وارداتی از غرب عربی را اقتباس میکند. استفاده از واژههای کهن از قبیل: گوباره، تخشا، یزدان، زلیفن، فژاکن، ریمن، اهریمن، سترون، گلخن، گرزن ... در این چهارچوب قابل ارزیابی میباشد. استعمال واژههای پهلوی یا اوستایی از نوع: اشو، انگره، هوم، هوخت، هوورشت، چینوات، کرفه، وخشور و امثال آنها نیز از ذوب شدن شاعر در عهد باستان و ناخوش داشتن عصر اسلامی حکایت میکند. او بر خلاف نثر، در شعرش از کلمات عربی کمتری استفاده میکند. کلمات ترکی نیز در شعر او چنین حالتی دارند و او جز به ندرت از واژههای ترکی استفاده نمیکند.

مختصات فکری شعر پورداود

در تحلیل ویژگیهای کلی و عمومی شعر ابراهیم پورداود نکات متعددی جلب نظر میکنند، لیکن انعکاس تمایلات ناسیونالیستی مرسوم در میان روشنفکران ایرانی قرن اخیر مهمترین مضمون در میان مضامین شعری پورداود میباشد. درونمایههای برجسته در بررسی اشعار پورداود را میتوان به گونه زیر بخشبندی کرد:

۱ - مفاخره و گزافه‌گویی در باب قدرت تمدنی نیاکان

پورداد به سان دیگر پیروان مکتب ناسیونالیسم فارس‌یگرای ایرانی با بستن چشم خود بر واقعیات عینی و تاریخی، راه تفاخر قومی - زبانی و گزافه‌گویی در باره قدرت تمدن و فرهنگ، قدمت حیات سیاسی - اجتماعی و برتری اندیشه قوم به خود بستهای را پیش می‌گیرد و این قبیل تفاخرات کمابیش در سراسر دیوان صد صفحه‌ای او به چشم می‌خورد.

در شعر «دریای سفید» (مدیترانه) نمونه‌های از این قبیل تفاخرات خودنمایی میکنند. او چراغ اول را با برتر دانستن قومش از ملل اطراف ایران روشن میکند:

خاک وی برتر از زهره و از کیوان است خور استقلالش بر چرخ برین رخشان است

این نه مصر است و نه هند است و نه هم ترکستان (پورداد، ۱۳۰۶: ۲۶)

در نظر پورداد استقلال ایران امری کهن و قدیم است و در آغاز استقلال ایران نام و نشانی از دیگر ملل، منجمله چند کشور نامدار و مقتدر زمان حیات وی نبوده‌است:

دیرگاهی است استقلالش بوده‌است عیان

نه در آن روز بد از روسی نامی بمیان (همان: ۲۶)

سپس با اشاره به نوظهور بودن روس و انگلیس اضافه می‌کند:

ز روسیه نامی نبذ در میان

کس از انگلستان ندادی نشان (همان: ۳۴)

با برتر دانستن خود از مصر و هند و ترک و روس و انگلیس تکلیف عراق هم خود به خود معلوم است:

تخت دارای بلند اختر برپاست هنوز

طاق کسری بلب دجله هویداست هنوز (همان: ۲۶)

گمان دارد با وجود حملات مهاجمان، ایران همچنان زنده و پایدار است:

جور و بیداد فراوان و فزون دید این ملک ستم و کینه اسکندر دون دید این ملک

دشت و هامون ز عرب غرقه بخون دید این ملک ظلم چنگیز ز اندازه برون دید این ملک

گنبد و کاخش ز آسیب نلر زید ارکان (همان: ۲۶)

با این وصف در نظر پورداد و شرکا دگردیسیها و تغییرات اساسی متوالی در دین و زبان و قلمرو و حکومت اقوام موسوم به آریایی، هیچ اندر هیچ بوده‌اند و ایرانی امروزی با همان سرزمین و دین و زبان و معتقدات کوروش ابوالبشر زندگی میکند!

پورداد شعری با عنوان «نیرو» دارد، که یک مثنوی حماسی در بحر متقارب به سبک شاهنامه می‌باشد. او در این شعر به خاطر کیفر کشیدن از روس غیرتی گشته؛ نخست به اصالت نژادی قوم اجارهای خود و سر تعظیم فرود آوردن ملل، پهلوانان و

پادشاهان قدیم به درگاه ایران اشاره میکند و سپس به نیروی ذوق و خیال بزرگیهای بسیاری برای ایرانیان اختیار کرده خود میسازد:

ز خاک کیانیم و شهزادهایم

ز ایران پاکیم و آزادهایم

همه نامداران و گردنکشان

همه پادشاهان و فرماندهان

همه یکه مردان روی زمین

ز روم و ز بابل ز یونان و چین

ز زابل ز توران و از باختر

بدرگاه ایران بسودند سر (همان: ۳۴)

وی ترجیح میدهد به سان همقطاران خود در گذشته سیر کند و نداشتههای قوم اساس فرض کرده خود را با اکسیر بزرگیهای تخیلی پیشین جبران نماید. دیگر برای او مهم نیست، که اکنون هیچکدام از آن ملل به درگاه ایران سر نمیسایند، همین که در گذشته احتمالاً سر ساییدهاند، برای پورداود و شووینیست امروزی کفایت میکند. وی با خطاب قرار دادن ایران و یادآوری شاهی و گنج و کلاه و درفش و سپاه و بزرگیها و عظمتهای دیرین و فرزندی طهمورث، از دلیل خوار و ذلیل گشتن ایرانیان میپرسد و برای این اتفاق دلایلی بر اساس دیدگاههای خود میبافد.

پورداود شعری با عنوان «سپاس» دارد که موضوع آن سپاس از دولت و ملت آلمان به خاطر آوردن بندی به نفع ایران در معاهده «برست لیتوسک» میباشد. این شعر با لاطائلات بسیاری همراه است و شاعر در جایجای آن ایران را کشور ساسان و وطن اردشیر و خاک انوشیروان مینامد و در نقطه اوج ترهاتش روح نیاکان را حافظ کشور قرار میدهد:

روح نیاکان ماست حافظ این ملک

سعدی و فردوسیاند پشت و نگهبان (همان: ۵۳)

معلوم نیست فردوسی چشم دوخته به دستان بخشنده سلطان محمود غزنوی ترک، سعدی عاشقپیشه و ملا شده مداح ترکان سلغری فارس و حافظ گرفتار می و جعد یار و مداح همه کس، چگونه توانستهاند پشتیبان و نگهبان ملک ایران باشند؟! ۲ - آمیختن تاریخ و افسانه

پورداود به مانند همفکرانش تفاوت چندانی بین افسانه و تاریخ نمیبیند و کتب افسانه همچون شاهنامه نیز برای وی در حکم منابع تاریخی محسوب میشوند.

پورداود در جریان سفر دریایی خود از استانبول به اروپا، در شعر «موج بوسفور» با دیدن دریا و امواج خروشان آن، مرغ روحش تا زمان حمله خشایارشا به یونان پر میکشد. او با یاد کردن از شکست خشایارشا و قول برخی منابع تاریخی در باب شلاق زدن دریا از سوی این پادشاه به خاطر خیانت به وی و سر تافتن از فرمان وی، این روایت را رد کرده؛ آن را ساخته هرودت میداند. استدلال او برای رد گفته هرودت کم عجیب نیست. معتقد است به دلیل مقدس بودن آب نزد ایرانیان شلاق زدن دریا از سوی خشایارشا امر بسیار بعیدی بوده‌است!

شاعر در ادامه شعرش بر مبنای منقولات تاریخ، یا آفریده‌های ذهنی خود خزعبلاتی از زبان خشایارشا خطاب به دریا نقل میکند و نتیجه میگیرد از سر دور این گنبد نیلگون، یونان زبون گشت و از شاهان روم نشانی نماند، اما ایران پارسی همچنان استوار و زنده است!!

در شعر «ایرانیان ایرانیان» هم با وجود اینکه شاعر قصد میکند ایرانیان را به قیام و استفاده از شرایط جهان برای بهره بردن به نفع مقدرات کشور برانگیزاند، لیکن گرفتاری ماندن وی در عالم تخیلات، باستانگرایی و توسل به مضامین و کسانی که جایگاهی در حافظه تاریخی ملت ایران ندارند، حنای او را بیرنگ میگرداند:

آرید یاد آن روز را آن لشکر پیروز را

یادی هم از شاهنشهان ایرانیان ایرانیان

جمشید و سام و زاب کو طهمورث و داراب کو

کو ایرج از پیشینیان ایرانیان ایرانیان

کوروش چه شد کمبوج کو کو اردشیر و فر او

کیخسرو آن شاه کیان ایرانیان ایرانیان (همان: ۴۴)

شاعر به همین منوال ابیات دیگری را با مرور نام شخصیت‌های تاریخی و داستانی میسازد. غرق کردن خواننده در دریای نام این شخصیت‌های راستین و دروغین و مرثیه بر عظمت‌های عمدتاً ساخته شده در صفحات کاغد مستشرقین و به هم آمیختن تاریخ و داستان موجب می‌گردد مقصود اصلی؛ یعنی، تحریض ایرانیان به حاشیه رانده شده و تفاخرات قومی - نژادی جای مضمون اصلی را بگیرد.

تصویر چهرهای بهشت گون و رمانتیک از ایران عهد باستان نیز از نتایج همان ناسیونالیسم شاعرانه و کمالگرایانه ملیگرایی آخرالزمان ایرانی در قرن گذشته است. این افراط در ستایش از درخشان بودن زندگی مردم ایران قبل از اسلام و مراتب تمدن و پیشرفتگی از سوی ملیگرایان ایرانی موجبات ساختن حکایات طنزآمیز و تمسخر آن دوران از سوی منتقدین را هم فراهم آورده‌است. پورداود نیز آن نگاه کمالگرایانه و رمانتیک را نسبت به اوضاع ایران در عهد باستان باور میدارد. به عنوان مثال وی در شعر «بزرگترین

گناه - تعدد زوجات» بعد از آنکه عقبماندگی ایران را نتیجه تعدد زوجات میدانند و از اینکه ایران رشک ارم، این گونه در سایه تعدد زوجات و غفلتها به روز سیاه نشسته، مرثیه میسراید:

این نه همان مرز و بوم هست که روزی

رشک ارم بود و جانفزای چو گلشن (همان: ۶۱)

در مطالعه تاریخ و باورهای شووینیسم در ایران، ما با موجوداتی از این نوع مواجه هستیم، گروهی که به وجود مرزی بین تاریخ و افسانه و تخیلات ساخته و پرداخته خود معتقد نیستند و به معنای واقعی کلمه به جای بیمارستان یا تیمارستان سر از دانشگاه و تألیف کتب و سرایش شعر درآورده و تخیلات و توهمات خود را در جایگاه حقیقت نشاندهاند.

۳ - ترسیم چهرهای ایدئال و بهشتی از ایران باستان

ناسیونالیست ایرانی بهشت گمشده و اوتوپای خود را در ایران باستان جستجو میکند و ایران عهد هخامنشی و ساسانی در نظر وی مجمع فضایل، جامعه عادل، زندگانی سرشار از تنعم و برخوردار از حکومت فیلسوفان و حکیمان بودهاست. این نگاه کمالگرایانه نسبت به قوم ایرانی عصر باستان چنان او را در کام خود میگیرد، که او در روایت تجاوزات نظامی قوم خود به اوطان ملل دیگر تصویری از یک اتفاق نیکو در برابر دیدگان خواننده خلق میکند و به قدری در ارائه این تصویر نیکو پیش میرود، که خواسته خود را به گروه بسیاری از مردم میبازراند و حتی خود نیز دروغش را باور میکند. از نظر وی هخامنشی و ساسانی با حداقل کشتار، سرزمینها را تصرف مینمایند. به باورهای مردم نواحی مفتوحه احترام میگذارند و شاه ایرانی برای آرمانی انسانی، گسترش حکومت عادلانه جهانشمول و صدور تمدن و فرهنگ فداکاری کرده، رنج رزم را بر خود هموار میسازد و حضرت کوروش در پی این آرمان مقدس است، که سرزمینهای بسیاری را به توبره میکشد و میخواهد یک حکومت جهان شمول ایجاد کند، تا مردم تحت لوای نظام اداری بینقص وی آسوده زندگی کنند!

ابراهیم پورداود نیز از این زمره است و در شعر طولانی «امشاسپندان» با ترسیم گذشتههای تابناک و رویایی از ایران باستان، بر آن گذشته و آن آیین افسوس میخورد و بر آن است که با آمدن دوران اسلامی همه آن شکوهها و عظمتها و زیباییها بر باد رفت:

دریغا از آن روزگار مهین

دریغا ز آئین ایران زمین

دریغا از آن کشور باستان

دریغا ز نام و ز ننگ و نشان

دریغا از آن زیب و فرّ و بهی

دریغا ز تاج و ز تخت شهی

دریغا که گلزار ما خار شد

چراغ فروزان ما تار شد

بسی دور گشتیم ز آن روزگار

فراموش شد پند آموزگار (همان: صص ۷۳ - ۷۲)

در نظر شاعر با رفتن عهد باستان همه خوبیها و زیباییها رفت و زشتی و دروغ و کاستی و تبهکاری و جادو جای آنها را گرفت. شاعر به نکوهش اخلاقیات ناپسند مردم هم میپردازد و بر بیاطلاعی ایرانیان از دین زرتشت و قدرت و وسعت ایران باستان افسوس میخورد:

تو گوئی که این خاک آن خاک نیست

هم این مردم از تخمه پاک نیست

نداند کسی مرز کورش چه بود

نداند کسی شاه دارا که بود

سخن نیست از کشور بابکان

نه از چار صد ساله ساسانیان

ز زرتشت هم نام نشنیدهاند

ز اوستا نه یک واژه [واژه‌های] خواندهاند

بر ایران و ایرانیان وای وای

برای مشت کور و کران وای وای (همان: ۷۳)

پورداود به قدری در این گذشتہستانی سرسام میگیرد، که متقاعد میشود اگر داریوش امروز سر از خاک بردارد، با دیدن اوضاع

ایران بیهوش بر زمین میافتد:

گر از گور سر برکند داریوش

از این خاک خاموش افتد ز هوش (همان: ۷۳)

با این وجود شاعر به خود دلدار می دهد و امیدوار میماند کار مردم ایران در سایه اطاعت امشاسپندان بهبود یابد:

ز امشاسپندان نیوشیم پند

شود خرم و شاد خاک نژند (همان: ۷۵)

مثنوی امشاسپندان حکایت مرد غرق گشته در خیالات و اوهامی است، که به دیده تحقیر به روزگار خود مینگرد و چون از عهده تغییر دادن قضا برنمیآید؛ نقبی به تاریخ میزند و خود را به گذشتههای خیالی و ساختگی سرشار از نور و فرهنگ و حیات انسانی میرساند. مسئله تنها یک عکسالعمل جبرانی در برابر نداشتهها نیست، بلکه یک بازگشت ارتجاعی و واپسگرا به گذشته است. این مرد با گذشته و با افسانهها زندگی میکند و به قدری در تکرار اوهام زیادهروی میکند، که خود نیز در نهایت آنها را باور کرده به دین و آیین خود تبدیل میکند. شمه‌ای از این استغراق در اوهام در شعر «جم» نیز مشاهده میشود. شاعر با یاد کردن از پادشاهی هزار ساله جمشید و رونق و شکوه سرزمین ایران در عهد این پادشاه افسانه‌ای؛ به واقعه ملکوش بدکردار و اهریمن صفت و نابودی موجودات و سپس حیات دوباره در سایه حفظ تخم و نژاد مخلوقات در باغی که جمشید برای حفظ نژاد موجودات ساخته بود؛ اشاره میکند؛ آنگاه امیدوار میماند ایران به مانند جان گرفتن دوباره در عهد جمشید بعد از زمستان سخت سه ساله و نابودی کامل موجودات؛ از نو زنده شود؛ پورداود خرافات و اساطیر و داستان را در جایگاه حقیقت مینشاند؛ آنها را باور دارد و امور روزگار خود را با فرمولهای آن جهان داستانی و خیالی تجزیه و تحلیل میکند.

ابراهیم پورداود در «فروهر داریوش»، داریوش این پادشاه احتمالی هخامنشی را مورد خطاب قرار داده؛ بعد از خدانشناس خواندن او و آرزوی در امان ماندن از خطرات و بلیات [۱] در حضور داریوش از بدقلقی روزگار نسبت به ایران مینالد:

باورت بود که هم کاخ تو ویران گردد

تا بناهید از آن ناله جفدان برسد (همان: ۹۵)

وی با برشمردن سرزمینها و مفاخر از دست رفته و مقدرات در دست دیگران افتاده؛ اشک خود و داریوش را درمیآورد. او حسرت سرزمینهای از دست رفته را میخورد و از رسیدن ترک به حکومت ایران خروش سر میدهد. از داریوش طلب همت و خیر کرده و امید دارد از روان داریوش پشتیبان و نگهبانی به ایران برسد. در نهایت به خود دلدار می دهد و به تلویح به رضاشاه دخیل میندد، تا او سرزمین و سلطنت کیان را زنده کند.

۴ - ادعای موقعیت ممتاز زنان ایرانی در عهد باستان

نشانه‌های دیگری از حماقت پورداود در شعر «دوشیزگان» خودنمایی میکند. او این قصیده را در موضوع تضييع حقوق زنان و دختران ایرانی روزگار خود میسراید و بعد از ترسیم چهرهای جهنمی و شیطانی از پدران و شوهران مسلمان ایرانی آن زمان و نهادن داغ بردگی بر پیشانی زنان در نظام اجتماعی ایران، در باغ سبز بهشت باستان را به روی زنان می‌گشاید و از درخشان بودن اوضاع زنان در ایران باستان سخن به میان می‌آورد، که:

بسوی نیاکان خود بنگرید

برسم و بآئینشان پی برید (همان: ۸۹)

آنگاه نمونه‌های از اوستا، مثلاً برای نشان دادن جایگاه والای زن در نظام اجتماعی ایران عهد باستان می‌آورد. این نمونه مربوط به تصمیم زرتشت برای دادن دختر خود به وزیر شاهگشتاسب است و زرتشت این تصمیم را با دختر خود در میان گذارده، از او می‌خواهد در این باره فکر کند و جواب دهد. در نهایت زرتشت رضایت قلبی و نظر مساعد او را برای این وصلت جلب میکند. با بیان این مثال پورداود نتیجه می‌گیرد:

چنین بود در باستان رسم و راه
نک از آن بجا نیست جز اشک و آه (همان: ۸۹)

در این مثال مرد و پدر زرتشت است. یک پیغمبر یا یک مصلح اجتماعی و لابد فرهیخته و خردمند و معقول. دختر نیز دختر زرتشت و دست پرورده و تربیت یافته او و ایضاً عاقل. داماد نیز وزیر کیگشتاسب است و لابد یک وزیر باهوش و خردمند ایرانی و صاحب ثروت و موقعیت اجتماعی ممتاز. در این مثال اشخاص در زمره طبقات برگزیده قرار دارند و طبعاً نمیتوان مردم عادی عصر حیات پورداود را با متر و معیار اندیشه، رفتار و ادبیات آنها مورد ارزیابی قرار داد.

۵ - وحیانی و آسمانی دانستن دین زرتشتی

پورداود در شعر «امشاسپندان» از عروج زرتشت به آسمان و مبعوث شدن به پیامبری در آسمان سخن به میان می‌آورد و دین زرتشت را یک دین وحیانی تلقی میکند. در آسمان «آفریننده مهربان و خدای یکتا و روزیرسان» زرتشت را به پیامبری برمگزیند: ترا برگزیدم به پیغمبری

که در کیش مزدا کنی رهبری (همان: ۶۹)

اگر پورداود خوش دارد دین متعلق به قوم و نژاد اجارهای خود را در جایگاه یک دین وحیانی بنشانند، بر او حرجی نیست، لیکن تعلیمات و محتوا و آموزه‌های بر جای مانده از این دین به آسمانی و وحیانی بودن آن گواهی نمیدهد.

آنچه آمد، تنها اشاره پورداود به وحیانی بودن دیانت زرتشتی نیست و او هنگام گفتگو در باره سبلان، این کوه را چون طور عیسی دانسته و سبلان را مهبط پیامآور نبوت او میداند و معتقد است زرتشت در سبلان به پیامبری برگزیده شد. وی در توضیحات مبسوط در باره جشن سده نیز هنگام گفتگو از تقدس آتش نزد ایرانیان، اوستا را نامه آسمانی و کتاب آسمانی ایرانیان می‌خواند. (پورداود، ۱۳۲۴: ۸۰)

تلاش پورداود برای وحیانی نشان دادن دین زرتشت، تلاش بیسرانجامی است و نشانه‌های فراوان موجود در متون دینی زرتشتی ادعای پورداود را نقض میکنند. مهمترین نکته در این باره قومی بودن دین زرتشتی است، در حالی که مخاطب ادیان الهی و وحیانی، نوع بشر و همه جهانیان هستند. در دین زرتشتی و حتی داستان سوشیانس همه کش و قوسها داخل قوم ایرانی رخ میدهد و دید جهانی و بشری در آن وجود ندارد. برهمنان برادران آریایی ایرانیان بهشمار آورده میشوند و خبری از اخوت ایرانی با ملل

دیگر در میان نیست. دیگرسیزی و دیوپنداری دیگر ملل، یا دوزخ و مسکن دیو و مشرکین دانستن شمال ایران و برخی سرزمینهای غیر ایرانی هم نسبتی با یک دین منشأ گرفته از وحی ندارد. در این دین ترک و تازی و رومی دشمن فرض میشوند. ضحاک نماد و نمونه‌های از دشمنان قومی ایرانی در شمار آورده‌میشود. ایران پایمال ترک و تازی و رومی معرفی گشته و بهرام نامی با سپاه گرفتن از چین و هند به نبرد با این سه قوم میپردازد و ایران را احیا میکند. اعتقاد به فرستادن نجات دهنده برای ایران در روزگار سختی و خطر برای ایرانیان از سوی اهورامزدا هم نشان دیگری است که معلوم میکند این دین تنها در حوزه قوم ایرانی کاربرد دارد و به مانند ادیان الهی شامل حال دیگر اقوام نمیگردد.

جدا از آنچه گفته شد؛ متون دینی زرتشتی از خرافه و خرق عادت هم بهره کافی دارند و دینی با این درجه آمیختگی با خرافه و افسانه نمی‌تواند یک دین وحیانی فرض گردد. این جنبه‌های خرافی؛ بخصوص در حکایت ظهور سوشیانس بیشتر به چشم می‌آید. ایستادن خورشید در وسط آسمان به مدت ده روز و نور پراکندن آن به هفت کشور و نابودی ناپاکان از اثر آن به عنوان یکی از نشانه‌های ظهور سوشیانس؛ نمونه‌های از این قبیل اعتقادات خرافی است (پورداد، ۱۳۷۴: ۳۶) پیدا شدن گرگ سترگ و دشوار کردن زندگی بر مردمان از سوی این گرگ و امر هوشیدر (سوشیانس) به رفتن مردم به جنگ گرگ و نابود کردن او هم به نحو دیگری بر حاکمیت خرافه بر بخشی از معتقدات این دین صحنه میگذارد. (همان: ۳۷) نحوه حامله شده مادر سوشیانسها با شنا کردن در آب دریاچه کیانسو و خوردن از آب همان دریاچه و حامله شدن در اثر آن هم نامی جز اساطیر و افسانه ندارد. (همان: ۳۶ - ۳۵) باریدن ستارگان به عنوان علامت تولد بهرام هم در همین چهاچوب میگنجد. یکی از وقایع ظهور هوشیدر به سر کار آمدن پادشاهی از نژاد کیانیان است، که عبارت از همین بهرام میباشد. (همان: ۳۸) توفان حاصل از بدکرداری ملکوش اهریمن صفت و نابودی موجودات و سپس حیات دوباره در اثر حفظ تخم و نژاد مخلوقات در باغی که جمشید برای حفظ نژاد موجودات به فرمان اهورامزدا ساخته بود، را هم باید در جمع معتقدات خرافی این آیین طبقه‌بندی کرد. (همان: ۴۱) پدیدار شدن اژدها و به رنج انداختن مردم آن در زمان هوشیدر دوم و برانگیختن مردم برای رفتن به جنگ اژدها هم حکایت دیگری از جنبه داستانی و خرق عادت در این دین را برملا میکند. (همان: ۴۳ - ۴۲) به این موارد باید داستان زنجیر گسلاندن ضحاک از دماوند و کشتن یک ثلث از مردم و موجودات و دعای فرشتگان برای برانگیختن فریدون برای نابودی ضحاک از سوی فرشتگان آب و آتش و گیاه را هم اضافه کرد. (همان: ۴۳)

پرواضح است دینی با این درجه جنبه قومی و با این درجه گرفتار بودن در دایره افسانه‌ها و اتفاقات فراتر از عادت نمیتوانسته یک دین آسمانی و مبتنی بر وحی محسوب گردد.

۶ - اسلامسیزی تحت لوای عربسیزی

پورداود اگر چه رسماً خروج خود از دین اسلام را اعلام نکرد، لیکن غور در نوشته‌های او در موضوع دین زرتشت نشان از یک فرد معتقد و دلباخته به این آیین را دارد و به ما میگوید پژوهشها و نوشته‌های پورداود در باره دین زرتشتی از نوع کار یک محقق و متخصص نبوده و در تألیفات وی رگه‌های پرشماری از شیفتگی به این دین قابل مشاهده است. این امر در کنار بغض و دشمنی نسبت به قوم عرب باعث میشود پورداود اسلام را یک دین بیگانه و تحمیلی قلمداد کند و مخالفت خود با اسلام را تحت لوای مخالفت با عرب پیش برد.

در شعر «هرمزان و عمر» با این جنبه از افکار پورداود روبرو میشویم و او تحت لوا و لفافه کوبیدن عرب؛ متعرض آمدن دین اسلام به ایران میشود:

گشت ز یک سو درفش چرمین وارون

از سوی دیگر لوای سبز نمایان

بانگ مؤذن شد از مناره مسجد

چیر باتشگه و سرود مجوسان

لشکر تازی برهنه‌پای و گرسنه

چای گزیده بارگ و باغ و گلستان (پورداود، ۱۳۰۶: ۸۳)

در ادامه شعر هم مهاجرت یک گروه کوچک از پارسیان خراسان به هند به خاطر بقا بر دیانت زرتشتی را از نشانه‌های ستم اعراب قلمداد کرده و عرب را عامل سرگردانی ایرانیان در اقطار جهان معرفی میکند در حالیکه مهاجران جمعیتی در حد یک روستا داشته و با چند کشتی خود را به هند رسانده‌بودند. در پایان شعر هم از باقی ماندن زرتشتیان بر دین سابق خود دفاع کرده، از نیکویی دین و زبان و نژاد زرتشتیان یاد میکند. پورداود در این شعر دهها، بل افزون از صد بار نام زرتشت را می‌آورد؛ بیآنکه در نقش یک مسلمان شیعه و یک نوحه‌خوان سابق، یک بار از پیشوایان اسلام و جدا کردن آنها از کجمداریهای اعراب با سرزمینهای مفتوحه سخن بگوید. پورداود سویدای دل خود را از زبان موبد چنین بازمینماید:

خلیفه هم از این جهان بگذرد

زمانه بسی رنگ رنگ آورد

سر آید عرب را هم این پنج روز

ز وی نام آرند با درد و سوز

جز این خاک و این کشور نامدار

بگیتی نماند کسی پایدار (همان: ۹۳ - ۹۲)

رفتن عرب توفیر چندانی در سرنوشته قوم استعاری پورداود ایجاد نمیکند. گیرم که عرب از این سرزمین رفتهباشد؛ چه فرقی میکند؛ عرب رفته، ترک و مغول و تاتار و افغان آمدهاند. دست آخر هم که ظاهراً به دستیاری آن همسایهٔ مهربان جنوبی یک حکومت مثلاً ایرانی نژاده و دارای تخمهٔ ایرانی سر کار آمد؛ باز مشکل مرتفع نشده، چرا که شاه نوآیین تخمه از آن سوی ارس داشته و پسرش تخمه از جنوب ارس!

۷ - توصیه به بادهخواری و زیادهروی در کامجویی از زندگی

راست است که بخشی از کار شاعری وصف زیباییها و خوشیهاست، لیکن در این وصف هم نباید از حدود و هنجار و معیارهای متعارف فراتر رفت و یا معتقدات و ارزشهای مردم را به سخره گرفت. پورداود چنین کاری کرده و بخشی از اشعار خود را به خوشباشی و توصیه به عیاشی اختصاص دادهاست. او در این راه تنها نیست و شاعران بسیاری در این دعوت سهیم بوده و از پورداود هم فراتر رفتهاند. علی ای حال از باب شناخت همهٔ جنبههای کار این نویسندهٔ پندار نیک و گفتار نیک و کردار نیک، اشارتی در این باره هم چندان بیفایده نیست. او شعری با نام «شاد زی» دارد، که درونمایهٔ آن سفارش به خوشی و شادی است، لیکن در این راه طریق افراط میپیماید. او شعرش را با توصیه به ستاندن داد دل خویش از دنیا آغاز میکند و به سفارش اکید به میخواری اعم از آشکار و نهانی ادامه میدهد و از مخاطب میخواهد تنها زمانی لب از جام می بگیرد، که قصد مزیدن لبان عنقه دهانی را دارد. او نوشیدن کمتر از صد پیاله را قبول ندارد. برای اطمینان از رسیدن به صد پیاله باده، پیشنهاد میکند بادهخوار تسبیح در دست گیرد، تا باده از صد کم نیاید:

کمتر از صد پیاله باده روا نیست

مسیحه گردان که تا شمار بدانی

مسیحه بهر شمار ساغر می به

نه که ز بهر فسون و ذکر چنانی (همان: ۶۱)

در هنگام سفارش به بوسه در حین بادهخواری هم یک صفر جلو عدد صد میگذارد و میگوید بوسه کمتر از هزار صفایی ندارد

و باید همچنان تسبیح انداخت، تا شمارهٔ آن کمتر از هزار نباشد:

بوسه اگر از هزار برشد گو باش

مینرسد زان ترا گزند و زیانی

بوسه [بوسهای] از یار، به ز تخت سکندر

خاک در دوست به ز تاج کیانی (همان: ۶۱)

اسلام راه را بر تلذذ جسمانی مشروع نبسته و بارها بر رحمانیت خداوند تأکید کرده و بنابر مصالح خود انسان، او را از ارتکاب بعضی گناهان بر حذر داشته‌است. انسانها در زندگی خود لغزشهای خرد و کلان داشته‌اند. بخشی از این لغزشها جنبه فردی داشته و آسیب مادی یا معنوی گناه متوجه خود فرد می‌باشد و دامنه تأثیر برخی از گناهان از فرد فراتر رفته؛ آسیب آن گریبان جامعه را می‌گیرد. به تجربه میتوان دریافت لغزش برای انسان امر اجتنابناپذیری است و قاعدتاً باید بخشش حضرت پروردگاری شامل حال لغزشهایی باشد، که آثار سوء آن متوجه خود فرد بوده و یا آثار سوء عمومی آن گسترده نبوده‌است. با این تفصیل اگر انسان بر پایه‌ی غریزه یا کوتاه آمدن در مقابل برخی وسوس، تن به غفلت و لغزش میدهد، ضرورتی ندارد گناهان خود را جار زده؛ همگان را از تیرگیهای فکر و باطن خود آگاه سازد.

این شیوه توصیه به افراط در شادخواری در شعر «اندر بهار بیاد دیار» نیز به چشم می‌آید. او این شعر را در برلین سروده و لابد اگر این شعر رگ و ریشه‌های از واقعیات زندگی داشته‌باشد، شاعر در کنار درس خواندن خود را از سیر در انفس موبوران محروم نمیداشته‌است:

اندر بهار با یار با نغمه می‌گساری

در طی زندگانی این هر چهار نیکو است

گرچه در این زمانه گشته خوشی فسانه

یار و می و ترانه در گیر و دار نیکو است (همان: ۶۷)

او حتی مخاطب را از شنیدن پندهای مزاحم بر حذر داشته؛ توصیه به عیاشی دیوانهوار میکند:

مشنوی این و آن پند بر خویش بند می‌سند

مستی و می‌گساری دیوانهوار نیکو است (همان: ۶۷)

در قصیده «اندر بهار جام آتشبار» هم شعری در رسیدن بهار و یاری گرفتن از می می‌سازد و عزم میکند اگر دستش از رسیدن

به می شیرازی قاصر است به می موجود بسازد و اگر نگاری ایرانی در بساط ندارد؛ با نگاری برلینی خوش باشد:

نیست ار می شیراز، با میای که هست بساز

با ترانه و آواز با نگاری از برلین (همان: ۸۵)

در نهایت هم با نگاری از برلین ازدواج کرده، زن به اعتقاد خود نژاده ایرانی یا هندی را پسند نمی‌کند، تا از خود وارثی با تخمه

احتمالاً خالص ایرانی بر جای بگذارد. تعداد بسیاری از مدعیان نژاد خالص و برتر ایرانی دوران معاصر، همسر خارجی اختیار کرده

و معلوم نموده‌اند آن همه لاف و گزاف و عربدهای کر کننده در باره خلوص نژاد ایرانی و ایرانگرایی و فارس‌گرایی فقط اسباب

معیشت ایشان و از باب ادای مأموریت واگذار شده از سوی تاریکخانه‌های ماسونی برای فتنه‌انگیزی بین مردم ایران و ایجاد تفرقه بین کشورهای مسلمان همسایه بوده‌است.

۸ - روسستیزی

جامعهٔ روشنفکری ایران در یک قرن و نیم اخیر پیوسته روسستیز بوده‌است و به جز گروهی از دارندگان اندیشه‌های چپگرایانه، اکثریت قاطعی از طبقات برگزیده شخصیتی روسستیز و شورویستیز داشته‌اند. این گروه برای ستیز خود البته دلایل کافی هم داشته‌اند و رفتارهای غیر قابل دفاع روسیه با کشور و ملت ایران در همیشهٔ ایام و زیانبخش بودن مجموعهٔ مراودات با این کشور برای ایران، هر خوانندهٔ تاریخی را برای دوست نداشتن روسیه متقاعد میکند، لیکن این تنها دلیل ستیز مورد اشاره نیست و جذبه‌های جوامع اروپای غربی نقش افزونتری در این دوری گرفتن از روسیه و شوروی داشته‌است. از طرف دیگر ناسیونالیسم ایرانی یک محصول انگلیسی - آلمانی است و طبعاً هیچ کودکی سینهٔ مادر خود را گاز نمیگیرد. روشنفکر ایرانی بر پایهٔ همان خاستگاه دانستن در غرب و بخصوص انگلیس، برای باورهای خود؛ لازم میبیند با روس و شوروی به عنوان دشمن انگلیس و آلمان از در ناسازگاری درآید و پیوسته در نوشته‌ها و سرودهای خود این کشور را بکوبد، تا در آن واحد هم ادای ملی و مبارز بودن دریاورد، هم تأثیرات سوء سیاست انگلیس در ایران را در زیر لافاهٔ روسستیزی از نظرها دور دارد و هم در انجام مأموریت واگذار شده از سوی ولینعمت خود کوشا باشد.

پورداود در ردیف این گروه از برگزیدگان ایرانی جای دارد و در اشعار و نوشته‌های خود سهمی برای بدگویی از روسیه در نظر میگیرد. طلیعهٔ روسستیزی پورداود در شعر «دریای سفید» آشکار میگردد و او از امپراطور ستمگر روس میخواهد از روی دارا و جم و کیکاووس و انوشیروان شرم کرده، از تاخت و تاز در ایران دست بردارد:

امپراطور ستمکیش ایا قیصر روم

ای که شد کوب خلقی ز جفايت منحوس

شرم بنمای ز دارا و جم و کیکاووس

اگر هست سر موئی ننگ و ناموس

بیادب دست مبر زی علم نوشروان (همان: ۲۷)

زیر کتک گرفتن روس در شعر «بهار رستگاری» تکرار میشود و او در این شعر هم چنین موقعیتی را برای خود فراهم میکند، تا ضمن تقبیح حضور روس در ایران، بار دیگر قدمت و عظمت احتمالی قوم استعاری خود در گذشته را یادآوری کند:

تا جای گزیده روس در کشور کیکاووس

از جشن و بهار افسوس یکدل نشود شادان

این کشور ساسان است این خاک نیاکان است

این بیشه شیران است نام است ورا ایران

ما قوم سرافرازیم از قدمت خود نازیم

این عزّ و سرافرازی هرگز نشود پنهان (همان: ۳۷)

در شعر «رستخیر» هم فرمان بردن از روس را مایه ننگ ایرانیان میدانند:

زین بیش نه در خور است خواری

فرمان بردن ز روس ننگ است (همان: ۴۰)

او باور دارد تا وقتی روس در ایران است شاهد در کام ایرانیان شرنگ خواهدبود، از این رو مردم را به قیام علیه روسها تشویق میکند. پورداود موقع مواجه شدن با اضمحلال خاندان رومانف و پیروزی بلشویکها نفسی به راحتی میکشد، ولی معتقد است مردم ایران باید جام می را گذارده؛ سلاح بردارند و تا زمان به خاک سپردن روس دست از تلاش برندارند:

نک زندگی خرس سیهکام سرآمد

تابوت و کفن زود بیارید بیارید

تا کالبد خرس بگوری مسپارید

از لاشه وی دست مدارید مدارید (همان: ۴۳)

زندگی خرس روس به سر نیامد؛ تنها برای مدتی بیمار بود. این بیماری زیاد طول نکشید و روسیه این بار در قالب اتحاد جماهیر شوروی زندگی دوبارهای را آغاز کرد. این زندگی دوباره اگر برای مردم پیامآور یک زندگی مرفه نشد، لیکن حکومت جانشین در بعد سیاسی و نظامی توانست قدرت پیشین را احیا کند و بعد از جنگ جهانی دوم به عنوان یکی از دو ابرقدرت بزرگ جهان به تعیین کننده سرنوشت دیگر کشورها بدل شود و قریب نیم قرن در اقتدار باقی بماند. باید دانست مشکل آن ور مرز نبود. این ور مرز بود. با به قدرت رسیدن پیروان مفکوره پورداود و شرکا در ایران بنیانهای کجی نهادشد، که به مدت یک قرن اقوامی ایرانی را به جان هم انداخت، بنیان کجی که در صورت عدم ترمیم میتواند در نقطه اوج خود کشور را به اضمحلال بکشانند.

در شعر «ایرانیان ایرانیان» هم شاعر بعد از ردیف کردن کلی نام و مفاخر داستانی و تاریخی و تذکار شکوه عصر باستان برای

تحریض ایرانیان به جنبش و حرکت، باز مسیر این قیام را به جانب روس برمیگرداند و خبری از تشویق مردم برای مقابله با اشغال و مداخلات انگلیس در میان نیست:

آن شوم خرس زشتخو داند ز خود بیگفتگو

گیلان و آذربایگان ایرانیان ایرانیان (همان: ۴۵)

شعر کارزار هم بهره‌ای از این روسستیزی دارد و همچنان نوک فلش ترغیبهای او برای مبارزهجویی به سوی روس نشانه

می‌رود:

بگرفته سپاه روس گویی

چون مور و ملخ میان صحرا

از رشت گرفته تا بته‌رمان

و از طهران تا بحدّ جلفا (همان: ۴۶)

دلیل اصرار شاعر بر قیام علیه روس روشن است. آلمان در ایران حضور مؤثری ندارد؛ حضور عثمانی کم‌رنگ و موقتی است و

انگلیس برای پیروان ناسیونالیسم فارسی‌گرا و ترک‌ستیز خودی است و نباید حضور او برجسته گشته؛ موجب حساس شدن مردم به انگلیس گردد.

پورداود علاوه بر روسیه، گاه آلمان را هدف تیرهای انتقاد خود قرار می‌دهد. آلمانگرایی ناسیونالیستهای ایرانی ساکن اروپا و حلقه کاوه یک دولت مستعجل و محلل بود. این گروه ذاتاً آنگلوفیل بودند و از بد روزگار برای مدت کوتاهی آلمانگرا شده و به فاصله کوتاهی به اصل خود انگلیسی‌گرایی بازگشتند. پورداود از آن دوره کوتاه همراهی با آلمان هم به حد کافی اظهار پشیمانی کرد و این همراهی را حاصل از خود بیگانگی و دوری از خرد خواند. (همان: ۴۹) او در شعر «دوست ناپایدار» گوشه‌هایی از گلایه‌های خود از آلمان را رو میکند. آن گونه که خود وی مینویسد این شعر در زمان رسیدن روسها به گردنه بیدسرخ و تخلیه کرمانشاه از سوی ارتش مّلی و افتادن «شهر کردها به دست اسلاوها» سروده شده‌است:

آری آلمان چو دلبران زمان

خلف کرد و از آن حیا ننمود

و عده بسیار کرد و عهد نمود

لیکن از صد یکی ادا ننمود (همان: ۴۷)

همه اظهارات پورداود در باره آلمان از این نوع نبود. اطلاع یافتن از معاهده صلح برست لیتوسک بین آلمان و روسیه و شرط

قید شده از سوی آلمان مبنی بر محترم شمردن استقلال ایران از سوی روسیه، باعث شد وی در شعر «سپاس» مراتب امتنان خود از دولت و ملت آلمان را این گونه اعلام دارد:

ملت آلمان بلند باد و توانا

باد نصیب عدوش خواری و خذلان

باد بر ایشان ز ما درود و تحیات

باد بر ایشام ز ما سپاس فراوان

آلمان در صلح خویش حرمت ما خواست

روس پذیرفت شرط و کردش اذعان

ترسم همسایه جنوب ما نباید

حرمت آزادی قلمرو ساسان (همان: ۵۲)

پورداد شعر دیگری با عنوان «التوبه توبه» دارد، که در آن به عنوان نماد ملت ایران از غفلتها و اشتباهات گذشته توبه میکند. این شعر نیز با وجود اظهار توبه و اعتراف به غفلت؛ نشان دیگری از ناراستی یک شاعر و نویسنده مقاطع‌ه‌کار است. شاعری که پشت نقاب وطن‌دوستی اباطیل و بافته‌های انگلیس در باب تاریخ و هویت ملت خود را عادی‌سازی و تئوریزه میکند و با تجاهل و تغافل از ذکر جنایات و مداخلات انگلیس پرهیز میکند. در شعر مورد اشاره هم این اتفاق می‌افتد و پورداد روس و آلمان و اطیش و عثمانی را به باد کتک می‌گیرد و از انگلیس سخنی به میان نمی‌آورد:

از ما فروریخت خون جوانان

روس ستم‌کیش التوبه توبه

دست چپاول بگشود آنگه

ترک بداندیش التوبه توبه

نابرده سودی از عهد و پیمان

ز آلمان و اطیش التوبه توبه (همان: ۵۷)

این حملات به روس و عثمانی و آلمان و اطیش در شرایطی رخ میدهد که او با انگلیس بسیار ملایم و مهربان است و سنگین‌ترین حمله وی به انگلیس آن است، که اظهار امیدواری کند استقلال ایران برای انگلیس به عنوان همسایه جنوبی محترم باشد!

۹ - کم‌عقلی و موقعیت‌شناسی

ابراهیم پورداد با وجود دنیادیدگی، تحصیلات و کثرت آثار تألیفی از اندیشمندی، تعقل و موقعیت‌شناسی بهره‌چندانی نداشت. گذشته از اشتباه در گزینش مشرب سیاسی؛ بخصوص در دوران جوانی؛ در انتخاب موضوعات تحقیق خود هم راه معقولی طی نکرد و در سایه تلقینات دیگران قدم در راهی گذاشت، که اگر برایش نان و آبی داشت؛ متضمن بهره‌آخروی یا احترام قلبی از سوی دیگران نشد. پارسیان هند و حکومت پهلوی از سر نیاز به او روی خوش نشان دادند. آگاهی‌های نسبی او از زرتشتی‌بازی در کنار

اندک بودن محققان این حوزه موجب قدر دیدن پورداود شد، لیکن گروه کثیری از همقطارانیش در زمان حیات وی ارادت چندانی به او ابراز نمیکردند. تعداد بسیاری از نسلهای دانشگاهی بعد از وی هم چندان پای نام و آثار وی نشدند.

زرتشتیشناسی در جای خود میتواندست امری ارزشمند و ضروری و موضوع یک تحقیق مهم در باب تاریخ ادیان یا تاریخ ایران باشد، لیکن پورداود مسلمان نوحهگو به جای پژوهش در دیانت زرتشتی، در فضای موضوع مورد تحقیق خود غرق شده، شمایل یک معتقد به دین زرتشتی را به خود گرفت و در سایه تعلق خاطر نامعقول به این دین باستانی، به جای پژوهش و تعمق نقش ستاینده و مبلغ این دین منسوخ را به خود گرفت.

تحقیقات لغوی او هم دست کمی از زرتشتیشناسی او نداشتند و به فجایع لغوی ختم شدند. او علائق نژادی و زبانی خود را در لغتشناسی دخیل کرد و در این راه لغات فارسی باستان را در سراسر جهان و در زبانهای مختلف دنیا چرخاند. به ناحق از رفتن هزاران لغت پهلوی و فارسی به عربی سخن گفت و پاره‌های لغات ترکی را بر پایه ترکیب‌سازی معمول خود یا به دیگر زبانها منتسب ساخت، یا در اصالت ترکی آنها تشکیک کرد.

بر پا کردن آشفته بازار در حوزه لغتشناسی، تبدیل دین مورد تحقیق به اعتقاد خود، افراط در باستان‌ستایی، ستیز با اقوام غیر فارس ایرانی و افاضات پرتکرار وی در باره اعتقادات خود و نژاد ایرانی او را تا مرحله نکوهش از جانب دیگران برد و دوران عاقل‌همردی اظهارات مغایر با مناسبت زمان و مکان را هم به مجموع اشتباهات خود افزود.

زیاده‌رویهای مبتنی بر نژادگرایی پورداود تا بدانجا پیش رفته بود، که موجبات اعتراض و حتی تمسخر دیگران را فراهم آورده بود. به عنوان نمونه مرتضی مطهری در کتاب «خدمات متقابل ایران و اسلام» به طنز پورداود را از طرف پدر عرب اموی و از طرف مادر مغول چنگیزی میدانست! وی در تحلیل کتاب «مزدیسنا و ادب فارسی» از تأثیرپذیریهای عمیق دکتر محمد معین از ابراهیم پورداود انتقاد کرده و ادّعی او دایر بر حاکمیت روح مزدیسنا بر ایران و ایرانی، حتی در عصر اسلامی را به باد انتقاد میگیرد و در رد این نظر مینویسد:

«از نظر پورداود عامل اصلی مؤثر در روحیهها اقلیم و نژاد و زبان است و فلسفه خود را مبنی بر اینکه روح ایرانی روح مزدیسنا است، بر همین اساس قرار میدهد، ولی همه میدانیم که امروز دیگر نژادی باقی نمانده، که بتوان دم از نژاد زد. اختلاط اقوام ترک و مغول و عرب و حتی یونانی و هندی و غیره با اقوام قدیم ایرانی آنقدر زیاد است و امتزاجها به سبب ازدواجها به قدری فراوان است، که احدی نمیتواند ادّعا کند من از نظر نژاد ایرانیام. مثلاً معلوم نیست خود پورداود واقعاً از نظر نژاد و تخمه به کجا وابسته است. شاید از طرف پدر فیالمثل عرب اموی و از طرف مادر مغول چنگیزی باشد. جز خدا کسی نمیداند.

زبان نیز مانند نژاد است. بگذریم از اختلاط لغتها. زبان فارسی امروز ایران زبان قسمتی از مردم ایران قدیم است؛ نه همه مردم ایران و با زبان قدیم ایران، خصوصاً زبان اوستا از زمین تا آسمان متفاوت است. «
(مطهری، ۱۳۵۹: ۲۶۶)

افزون بر این پورداود در تشخیص «هر سخن جایی و هر نکته مکانی دارد» با مشکل مواجه بود. پورداود در اسفند ۱۳۲۲ و فروردین ۱۳۲۳ به همراه علیاصغر حکمت و غلامرضا رشید یاسمی به هند رفت و به همراه این گروه دید و بازدیدهای مفصل و طولانی در مراکز آموزشی و دانشگاهی هند داشت. در این برنامه‌ها چند برنامه سخنرانی، شعرخوانی و مصاحبه مطبوعاتی نصیب پورداود شد، که در برخی از آنها استعداد موقعیت‌شناسی وی گل کرد. علیاصغر حکمت در وصف کنفرانس مطبوعاتی بر پا شده در دهلی برای هیئت ایرانی؛ به برخی سؤال و جوابهای طرح شده در این کنفرانس اشاره میکند. او در اشاره به سؤال خبرنگاری در باره مقایسه رابیندرانات تاگور و محمد اقبال در سفرنامه و گزارش روزانه خود مینویسد:

« من گفتم البته آثار اقبال چندان معروف نیست و باید بیشتر انتشار یابد. پورداود که از مرحله پرت بود؛ گفت: خیر، اقبال شاعر محلی است، در صورتی که تاگور شاعر بینالمللی است و معروفیت جهانی دارد. این سخن او در مطبوعات مسلمان تأثیر سوئی کرده و در روزنامه «the Daun» بعضی از مسلمانان متعصب به این هیئت و به پورداود حملات سخت کردند. « (حکمت، ۱۳۷۹: ۲۶۲)

اگر چشم و همچشمی حکمت با پورداود، یا حسادت او نسبت به شناخته‌تر بودن پورداود نزد هندیان و پارسیان هند منشأ این گفته نباشد، میتواند شاهی بر اندک بودن درک فضا و رعایت ملاحظات سیاسی و فرهنگی در اظهار نظرها باشد. اشتباهکاری پورداود در همایش دانشگاه علیگر هم به نوعی دیگر مجال بروز مییابد و هنگامیکه او برای شعرخوانی دعوت میشود، موضوعی بیارتباط با فضا و مکان برای حاضران در تالار دانشگاه علیگر میخواند. علیاصغر حکمت در این باره مینویسد:

« رشید یاسمی و پورداود قطعه‌های از اشعار خود قرائت کردند. آقای پورداود قطعه‌های در هجو سلطنت قاجاریه ساختهبود؛ ترنم نمودند مملو از فحش و دشنام به سلاطین قاجار. من ندانستم وجه مناسبت آن با این مجلس چه بود. « (همان: ۲۷۲)

در زمان قرائت این شعر بیست سالی بود، که قاجاریه منقرض شدهبود و شعرخوانی در هند در مذمت قاجار به عنوان یک امر داخلی و منقضی شده، مناسبتی با حال و محل نداشت، لیکن کمعقلی پورداود کار خود را کردهبود. پورداودی که در وطن و در طی اشعار «در تاجگذاری احمدشاه» و «اندر سپری شدن روزگار شهریاری آل قاجار» حساسی از خجالت قاجاریان درآمدهبود، ضرورتی نداشت این امر داخلی را به پشت تریبون در یک کشور خارجی با موضوع فرهنگی و ادبی بکشاند.

۹ - عربستیزی

بدگمانی نسبت به عرب و برتر دانستن خود از این قوم را باید در زمرهٔ مشترکات فکری ناسیونالیستهای ایرانی معاصر جای داد. پورداود هم از اندک فرصتهای پیش آمده برای اظهار این بدگمانی بهره میجوید.

نمونه‌های از این بدگمانی و ستیز در شعر «هرمزان و عمر» رخ مینماید. بعد از اسارت هرمزان سردار ایرانی در خوزستان و برده شدن او به مدینه، گفتگویی بین او و عمر بن خطاب رخ میدهد. هرمزان از عمر آبی طلب میکند و پیش از خوردن عمر را سوگند میدهد تا زمان نوشیدن این آب متعرض جان او نشود. وقتی عمر سوگند یاد میکند، هرمزان آب را به زمین میریزد و عمر که متوجه نیرنگونهٔ هرمزان میشود؛ قصد کشتن او را میکند، اما اطرافیان میگویند: چون قول داده‌ای؛ نباید او را بکشی. عمر از کشتن او صرفنظر میکند. پورداود خشم گرفتن عمر و دستور دادن او به شمشیرزنانش برای کشتن هرمزان را این گونه توصیف میکند:

عربها سوی هرمزان تاختند

پی کشتنش تیغها آختند

بخواری کشیدند در خون تنش

ربودند هم جامه و جوشنش

عجب نیست از فرومایگان

نیاید ره و رسم آزادگان (همان: ۵۶)

در نظر وی نه ظهور پیامبر اسلام در میان عرب، نه اسلام آوردن اعراب، نه وساطت آن گروه از اعراب برای عمل به قول و سوگند از جانب عمر، نه پسندیدن امام حسین (ع) از سوی شهربانو در این داستان البته ساختگی و نه هیچ اتفاق دیگری مانع انتساب علیالاطلاق فرومایگی به اعراب نمیگردد.

پورداود حتی در اشعاری که موضوع آنها وصف گل و بلبل است، از خلق موقعیت برای بدگویی از عرب باز نمی‌ماند. یک نمونه از این اتفاقات در شعر «بهار و بهدین» رخ میدهد و او در شعری که موضوع آن بهار و وصف زیباییه‌ها میباشد افسار سخن را به جانب عرب کشانده، میگوید:

گوئی نرگس شگفت دارد از این چرخ

کامده ایران تهی ز لاله‌پرستان

آری از تازیان و گردش گیتی

زندگی و روزشان رسید بپایان (همان: ۸۲)

شعر «پدرود ایرانیان از آبخوست مغان» (جزیرهٔ هرمز) نیز که در دسامبر ۱۹۲۵ در بمبئی سروده شده؛ مضمونی مرکب از باستانگرایی و عربستیزی دارد. موضوع شعر سرودخوانی و وداعیهٔ یک موبد ایرانی در کشتی خطاب به ایران هنگام مهاجرت از هرمز به سمت هندوستان است:

ز ساسانیان واژگون گشت تخت

ز ایرانیان نیز برگشت بخت

ز کین و ز بیداد تازی سپاه

کسی را بکشور نمانده پناه (همان: ۹۰)

به روایت پورداد گروهی از ایرانیان به کوه میگریزند، اما در کوه هم امان نیافته، راه مهاجرت را در پیش میگیرند. این مهاجران مطابق تاریخی که خود پورداد برای ایشان تدوین کرده؛ از پارسیان خراسان هستند، که نخست به جزیرهٔ هرمز رفته و سپس از هرمز به هند مهاجرت میکنند. در آغاز این سفر دریایی یک موبد پرخروش به جوش آمده و با چشم دوختن بر ایرانی که آن را پشت سر میگذارد؛ یک خداحافظی شاعرانه را طراحی کرده و از بد آمد روزگار و غلبهٔ تازیان فرومایه شکوه میکند:

تو ای مرز آباد ساسانیان

چه پیش آمدت کز فرومایگان

چنین خوار و بیمار و پژمان شدی

زبون و تباه و پریشان شدی

ز تازی چه دیدی که خود باختی

بیگانگان خانه پرداختی (همان: ۹۱)

روحیه و اعتماد به نفس پیروان شووینیسم ایرانی مثال زدنی است و این گروه حتی در شکستهای فاحش و تن دادن به حاکمیت ششصد سالهٔ قوم دیگر هم خود را از تک و تا نینداخته، خود را اصیل و آزاده و غالب فرمانروا را زبون و فرومایه مینامند. شاعر به همین نحو از زبان مرد موبد ننه من غریبمبازیهای بسیار در باب سپردن وطن به بیگانگان سرداده؛ سر بر آوردن ایران و شاه ایران برای راندن تازیان را بشارت میدهد:

سکندر نماند و نماند عرب

نه هیتال ماند نه رومی نسب (همان: ۹۲)

در داستان وداع ایرانیان مهاجر به هند، موبد در توضیح علت مهاجرت؛ با اهریمن خواندن اعراب، خطاب به وطن میگوید:

دریغا که از کردهٔ اهرمن

نشاید در این خاکدان زیستن (همان: ۹۳)

پورداود از زبان موبد استیلای عرب بر ایران را موجب ننگ و تنگ شدن آغوش وطن برای ایرانیان میداند:

عرب آمد و نام ما ننگ شد

در آغوش تو جای ما تنگ شد (همان: ۹۳)

به قرار معلوم، وطن برای ایرانیان فرضی ناسیونالیستهای ایرانی مفهومی متفاوت از درک همگان داشته‌است. وطن برای این گروه یک امر سیال و دگرگون‌پذیر بوده‌است. به بیان دیگر در نظر آنها میشد وطن را به مانند عوض کردن یک پیراهن تغییر داد و به جای تلاش برای حفظ آن، راه مهاجرت به سرزمینهای دیگر را پیش گرفت. پامیر نشد، ایرانویج. ایرانویج نشد، پارس و خراسان. پارس و خراسان نشد، هندوستان!!

موبد از وطن میخواهد به خاطر این ترک دیار از آنها رنجور نباشد:

مرنج از تو روی برتافتیم

سوی کشور هند بشتافتیم (همان: ۹۳)

۱۰ - ترکستیزی

ترکستیزی و ترکستیزی یکی از باورهای اصلی شووینیست ایرانی میباشد. اغراق نخواهد بود اگر بگوییم راز اصلی تولید، یا بازتولید ناسیونالیسم ایرانی ستیز با ترک و تلاش برای ساقط کردن حاکمیت ترک بوده‌است. در نظر پورداود به عنوان عضوی از این گروه، ترک دشمن و بیگانه مطلق است. مهاجری است، که به مدد نامساعد بودن اوضاع نیاکان پورداود و شرکا، به فلات ایران آمده، جا خوش کرده، بخشهایی از وطن وی را اشغال کرده و مدعی حکومت و قدرت شده‌است. زبان ترک نیز به مانند خود وی یک موجود بیگانه و مزاحم است و باید شر این زبان را به همراه مردم ترک و حکومت ترک از ایران کند. بر همین اساس است که او در شنیدن خبر تاجگذاری احمدشاه عزا گرفته؛ مرثیه میسراید و در هنگام انقراض قاجار غریو شادی سر میدهد. به گمان وی افزون از هزار سال زندگی و حکومت ترک در ایران هم تغییری در واقعیت مورد قبول او ایجاد نکرده و ترک و زبانش باید از ایران برچیده‌شود و از آنجا که با رفتن، یا قتل عام مردم ترک برای ایران وی علی میماند و حوضش؛ چاره را در تغییر زبان ترک میبیند و به جمع طرفداران فرضیه زبان آذری و ضرورت تغییر زبان مردم از طرق مختلف میگردد.

با توجه به اینکه مواضع ترکستیزانه ابراهیم پورداود به قلم نگارنده در مقاله «ابراهیم پورداود نمونه تمام عیاری از پیروان مکتب ناسیونالیسم فارسیگرا و باستانگرای ایران معاصر»، شماره ۳۴، نشریه غروب، پاییز ۱۴۰۳، چاپ تبریز مورد اشاره قرار گرفته، خوانندگان گرامی میتوانند برای ملاحظه مواضع ترکستیزانه پورداود به مقاله مذکور مراجعه نمایند.

ابراهیم پورداد و زبان آذری

ابراهیم پورداد را نیز باید در زمره آذربایجانی دانست، که در باره آذربایجان همچون دیگر همفکران شووینیست خود میاندیشیده‌است. از همین رو افکار و آرای او در باب مسائل زبانی آذربایجان نظیر گفته‌ها و نوشته‌های دیگر پیروان این نحله ضاله و جاعل بوده‌است. وی در آبان ماه ۱۳۴۲ در مصاحبه‌ای که با رادیو ایران انجام می‌دهد؛ به گوشه‌ای از اعتقادات خود در باب زبان موسوم به آذری و نحوه رواج ترکی در آذربایجان می‌پردازد. پورداد در پاسخ به سؤالی در باره ماهیت زبان آذری می‌گوید:

« زبان آذری یکی از لهجه‌های ایرانی است؛ مانند لهجه‌های کنونی: سمنانی، مازندرانی، لری، کردی،

شیرازی، گیلکی، که این لهجه آذری را به آذربایجان نسبت داده‌اند. » (پورداد، ۱۳۷۲: ۲۶۲)

وی در باره سرآغاز رواج زبان ترکی در آذربایجان هم همان فرضیات و آرای نویسندگان مشهور ناسیونالیستهای معاصر ایرانی را می‌پذیرد. وی اعتقاد دارد:

« زبان ترکی از موقعی که پای ترکان سلجوقی و طوایف دیگر ترک به ایران باز شد؛ در آذربایجان، که

مرکز رفت و آمد و نفوذ این ترکان بود؛ رواج یافت. » (همان: ۳۶۳)

او برای تکمیل جواب سؤالی در باره زمان شیوع زبان ترکی در آذربایجان، عصارة نظر عبدالعلی کارنگ را بر اساس کتاب «دو لهجه از زبان باستان آذربایجان» برای تأیید اعتقاد خود نقل کرده، مورد تأیید قرار می‌دهد و می‌گوید:

« زبان باستانی آذربایجان باقی مانده و تحول یافته زبان مادی و دارای ریشه آریایی بوده‌است، که

مورخین و سیاحان و جغرافیونویسان اسلامی و عرب آن را فارسی (ایرانی) و فهلوی و اذربی و آذری خوانده‌اند

و نمونه‌های چند نیز که از اعصار مختلف بصورت نظم و نثر از آن باقی مانده‌است.

از اوایل قرن سوم هجری کمکم پای امرای ترک به آذربایجان باز شده و از قرن پنجم هجری مهاجرت

و از قرن هفتم هجری هجوم تیره‌های مختلف ترک به آذربایجان آغاز گردیده‌است، ولی تا اواخر قرن دهم

هجری باقیمانده زبان باستانی آذربایجان یا بعبارت دیگر آذری هنوز بکلی از بین نرفته و زبان تکلم اغلب

مردم بومی و فارسی زبان ادبی و دولتی مردم محلی و مهاجر و مهاجم به آذربایجان بود، تا پس از روی کار

آمدن صفویه و ترویج ادبیات ترکی بوسیله آنان و قتل عامها و تسلطهای متوالی و متمادی ترکان متعصب

عثمانی باقیمانده زبان آذری از شهرها و نقاط جنگ و کشتار دیده آذربایجان رخت برپست و فقط در نقاط

بسیار دوردست باقی ماند، که آن هم در نتیجه مرور زمان و مجبور بودن ساکنین آن نقاط بمرآمده با

شهرنشینان ترک‌زبان روی بضعف و انقراض نهاد و در اغلب جاها کاملاً از بین رفت، ولی هنوز در چند نقطه

دورافتاده آذربایجان مردمی وجود دارند، که به لهجه‌هایی از این زبان تکلم میکنند. » (همان: ۳۶۳)

در باره این بخش از گفته‌های پورداد چند نکته را باید در نظر داشت:

الف - جغرافیایان عرب واژه‌های مورد اشاره پورداد از قبیل آذری و ازری و ازری و ... در باره زبان آذربایجان را بدون شرح و بسط و شواهد دلالت کننده بر پیوند آن با زبانهای آریایی آورده‌اند و پیوند دادن این اصطلاحات به گروه زبانهای مثلاً ایرانی حاصل شامورتی‌بازی باستان‌گرایان، آذربایزان و ترکیستیزان معاصر ایران است.

ب - اگر در رابطه با تاریخ آذربایجان و سرآغاز سکونت ترکان در این اقلیم نوشته‌های منابع عربی یا فارسی ملاک داوری باشد، در آن صورت لازم است به مندرجات همه منابع توجه گردد. منابع متعددی اعم از فارسی و عربی با صراحت کامل از سکونت ترکان در آذربایجان سخن می‌گویند و برخی از آنها آذربایجان را «ارض ترک» مینامند.

سیدالدین محمد بن محمد عوفی در کتاب جوامع‌الحکایات و لوامع‌الروایات از قیام بیست هزار ترک در آذربایجان در زمان خلافت عمر ابن عبدالعزیز خبر میدهد. (رک. عوفی، ۱۳۷۴: ۲۵۳) محمد بن جریر طبری از درآمدن یمینها به آذربایجان اندکی قبل از ظهور اسلام سخن گفته و از «به دست ترکان بودن» آذربایجان در روزگار مورد اشاره یاد میکند (طبری، ۱۳۶۲: (جلد ۱) ۲۹۳)

منابع عربی نیز سکونت ترکان در آذربایجان قبل از اسلام و قرن نخست اسلامی تأیید میکنند. ابن خلدون در جلد دوم تاریخ خود از نبرد جراح با ترکان و خزران (که آنها را ترکمانان نیز میخوانند) در آذربایجان در قرن اول هجری خبر میدهد. ابومحمد عبدالملک ابن هشام مورخ عرب در «کتاب التیجان» جنگ رایش پادشاه یمن با ترکان در آذربایجان را خاطرنشان میکند و آذربایجان را سرزمین ترکان میخواند. (رک. رئیس‌نیا، ۱۳۷۹: ۹۰۱)

طوائف ملیگرا و ترکستیز ایرانی در رابطه با مسائل زبانی و تاریخی آذربایجان یک طرفه به قاضی رفته و در گمان خود راضی بزمی‌گردند. به عبارتی بهتر خود را در جایگاه قاضی تاملاًختیار و مطاع قرار داده و حکم خود را به حد کافی نافذ دانسته، دیگر نظرات در باره مردم و زبان آذربایجان را حتی اگر مستند و معقول باشد بیاعتبار میدانند.

ج - تشریح مکانیسم نابودی متکلمان زبان آذری در آذربایجان از سوی پورداد دقیقاً شبیه داستانسرایی عامیانه کسروی و تصویرهای خیالی اوست و بدین جهت ارزش علمی و استدلالی ندارد.

در خصوص نام آذربایجان و ریشه آن نیز پورداد همان نظر کسروی را میپذیرد و ریشه کلمه آذربایجان را بر گرفته از نام «آتروپات» دانسته و آذربایجان را برگرفته از اصل «آتروپاتکان» می‌داند و می‌گوید:

«پس از یورش و استیلای اسکندر، مرد بزرگ و ایراندوستی که در سپاه داریوش بود و بر ضد اسکندر

نیز جنگید «آتروپات»؛ یعنی، «پناه ایزد آذر» نام داشت. چون این مرد توانست این بخش از ایران را که

بعدها بنام «ماد کوچک» خوانده شده؛ از چنگ سرداران اسکندر بیرون بیاورد؛ آذربایجان بنام او خوانده شد. ناگفته نماند، که اصل فارسی آذربایجان «آترپاتکان» بوده و رفته رفته تغییر لهجه پیدا کرده و نخست آذربادگان و سپس آذربایگان، آذرباذکان و آذربایجان امروزی درآمد و حتی در نوشته‌های تازی آذربایجان نوشته شده‌است.

بنابراین شک نیست که سرزمین آذربایجان بنام خاندان شهریارانی که در آنجا از روزگار اسکندر فرمانروائی داشتند، باز خوانده شده‌است. نام «آترپات» که از نامهای بسیار رایج در ایران باستان بوده؛ از دو جزء درآمیخته. از آتر (آذر) و پات که اسم مفعول از مصدر پاکه است. همین واژه است که در پارسی «پاییدن» شده‌است.

جزء «کان» که در اترپاتکان و آذرباذکان افزوده شده؛ همان است که در بسیاری از نامهای سرزمین دیگر ایران هم دیده میشود؛ مانند گلیپگان (گلبادگان) «(پورداد، ۱۳۷۲: ۳۶۴)

پورداد مسئله را به گونهای طرح میکند، که گویی اتروپات بعد از یک جنگ تمام عیار با اسکندر و غلبه بر او، آذربایجان را اشغال اسکندر در امان نگه داشته‌است، در حالی که اصل واقعه غیر از این است و حکومت اتروپات بر آذربایجان حاصل صلح و سازش اسکندر و اتروپات است و به مانند بسیاری از جنگهای عهد قدیم شاه یا سردار غالب به شرط تسلیم و وفاداری حکام نواحی را در حکومت خود ابقا میکرده و یا تسلیم شدگان را به حکومت نواحی مفتوحه منصوب میکرد. مطابق تاریخ رسمی و دولتی موجود اتروپات پس از شکست داریوش سوم به اردوگاه مقدونیها پیوسته و از سوی اسکندر به حکومت ماد خرد منصوب شده‌است. نکته دیگر این بخش حواس پرتی معمول در میان طوایف آذربیز است، که پورداد نیز در اینجا چشمهای از آن را آشکار میسازد و به جای اصل مادی، پهلوی یا آذری لفظ آذربایجان؛ از اصل فارسی آن سخن میگوید و معلوم نمیکند فارسی ظهور یافته در ایران فعلی در قرن پنجم، که یک زبان وارداتی از شرق محسوب میشد، چگونه هزار و سیصد سال قبل از آن اصل فارسی کلمه آذربایجان قرار گرفته‌است!

ابراهیم پورداد که به رغم نام و نام پدر و نامخانوادگیاش، تمایلات تند نژادی - تباری و ملت گرایی قومی (ناسیونالیسم اتنیک آریایی) داشت، در اوج تب و تاب رواج تاریخ دو هزار و پانصد ساله شاهنشاهی؛ یعنی، سال ۱۳۵۶ هجری شمسی یا ۲۵۳۶ شاهنشاهی، در مقدمه یسنا از به کار بردن این تاریخ من درآوردی اجتناب می کند و به جای آن تاریخ ۲۷۵۰ مادی را که خود تاریخ مجعول یا معیوب دیگری است، می گذارد. به رسمیت شناختن این تاریخ به لحاظ مبنایی تفاوت چندانی با تاریخ شاهنشاهی ندارد و هر دو تاریخ بر اساس اندیشه دو جانبه اسلامستیزی و باستانگرایی وقایع تاریخی ایران باستان را به جای هجرت نبی اکرم بنیان تاریخ ایران فرض کرده‌اند. (صدر، دکترضیاء، ۱۳۸۶: ۹۵)

در آرا و نوشته‌های پور داوود نکته دیگری نیز قابل مشاهده است، که وجه مشترک طوایف باستانگرا می‌باشد. او در مقدمه «پشت‌ها» و در اشاره به سلسله زندیه، که تنها مدت کوتاهی، آن هم بر بخشی از ایران به عنوان وکیل ال‌عایا حکومت کردند؛ زندیه را یک سلسله ایرانی معرفی می‌کند. این جمله بدان معنا است، که در نظر پورداود زندیه نظیر سلسله‌های دیگر از غزنوی تا قاجاریه، که به مدت نزدیک به هزار سال بر ایران فرمانروایی کردند؛ «غیر ایرانی نژاد»؛ یعنی، «ترک» نبودند. دکترضیاء صدر در باره رواج این رویه در نزد مورّخین وطنی معاصر مینویسد:

« راستی انسان از چشمبندی مورّخین خودی به حیرت می‌افتد، که دیگران چون یهودیان، ارامنه، پانتورکیستها و ... برای خود تاریخ جعلی درست می‌کنند؛ در مقابل مورّخین ما به حذف و تحریف و کوتاه کردن تاریخ تمدن، حکومت و سلطنت و فرهنگ کشور ما مشغولند. این هم لابد از هنرهائی است، که به قول فردوسی: زان ایرانیان است و بس. » (همان: ۹۶ - ۹۵)

ابراهیم پورداود فرضیه احمد کسروی در باره معنا و ریشه‌شناسی واژه آذربایجان را باور دارد، لیکن معنای مورد نظر او با معنای ارائه شده از سوی کسروی قدری متفاوت است. او واژه آتروپات را «در پناه آتش» و «آذرپناه» و «کسی که آیزد آتش او را نگهدار است.» معنا می‌کند. در معنی مورد نظر کسروی این واژه معنی فاعلی و در معنی مورد نظر پورداود معنی مفعولی دارد. پورداود آتروپات را از نامهای بسیار رایج ایران باستان میداند. آتروپاتی که در نظر آذربایزان آذربایجان نام خود را از وی گرفته؛ از سرداران داریوش سوم در جنگ گوگمل با اسکندر مقدونی بودهاست. او بعد از شکست داریوش سوم از اسکندر از در مدارا با اسکندر درآمده و دختر خود را به ازدواج پردیکاس از سرداران اسکندر درآوردهاست. در زمان خود اسکندر آتروپات به فرمانروایی سرزمینی که به نام خودش اتورپاتکان خوانده‌شده، گماشته‌میشود و این فرمانروایی تا مدتی مدید در خاندان او باقی میماند و تا اوایل تاریخ میلادی ادامه پیدا میکند.

پورداود مطابق انتظار به مانند شرکای فکری خویش نام آذربایجان را تنها برای سرزمینهای جنوبی ارس به رسمیت می‌شناسد و از اطلاق این نام به شمال ارس پرهیز دارد:

« در روزگاران شهریاران اتورپاتکان، گاهی سرزمین فرمانروایی آنان از مرز گذشته، بخاکهای همسایه کشیده‌میشد. بخشی از قفقاز کنونی، که در پارینه اران خوانده‌میشد و پایگاه آن پرتو Partav (معرّب: بردعه) بوده، از همان خاکهایی است، که گاهی شهریاران اتورپاتکان در آنجا هم فرمانگزار بودند. درین سالهای گذشته دولت بلشویک روس، آنجا را آذربایجان نامیده. درست و شایسته این بود، که آنجا را بنام دیرین خودش «اران» بنامد. » (پورداود، اتورپاتکان: ۱۷۹)

پوردادو بر خلاف همقطارانش لحن ملایمی در باره نامگذاری جمهوری آذربایجان پیش میگیرد و از ناسزاگویی و حملات تند و بیمنطق خبری نیست. شاید یک دلیل این باشد، که وی از محتویات منابع متعدد اظهار نظر کننده در باره حدود آذربایجان آگاهی دارد و میداند زیادهروی در اعتراض به نام جمهوری آذربایجان میتواند مشکلاتفرین باشد و مدعی را در برابر اسناد غیر قابل انکار خلع سلاح کند.

پوردادو در مقاله اتورپاتکان، یک کار غیر مترقبه انجام میدهد و از تغییر اسامی جغرافیایی ایران از سوی فرهنگستان زبان فارسی اظهار نارضایتی میکند. او در آنجا که به مسئله جایگاه قدیم شهر «شیز» اشاره میکند؛ به تغییر نظر ژوزف مارکوارت در این باره نیز نظری میاندازد. به گفته وی مارکوارت نخست تخت سلیمان را جایگاه قدیم شیز میدانست، که بعدها از این نظر عدول کرد و شهر لیلان را به عنوان جایگاه این شهر در عهد باستان پذیرفت. پوردادو هنگام اشاره به این امر، برای تعیین موقعیت جغرافیایی لیلان، نقل قول کوتاهی با مضمون «نیلان ده از دهستان ایل تیمور، بخش حومه شهرستان مهاباد» از کتاب فرهنگ جغرافیایی ایران نقل میکند، آنگاه در اشاره به کلمه «مهاباد» مینویسد:

« بدبختانه فرهنگستان ایران با برگردانیدن بسیاری از نامهای شهر و ده و رود ایران را بنامهای دیگر،

کار را دشوار کردهاست. این است که باید یادآور شویم: مهاباد همان ساوجبلاغ است. » (همان: ۱۷۸)

پیدایی فرهنگستان زبان فارسی در ایران چیزی کم از خلق یک فاجعه نبود و شوری آشهای پخته شده در فرهنگستان به جایی رسید، که صدای آشپزهای عضو این مرکز را هم درآورد. دامنه اقدامات فرهنگستان در کلمهسازی و دستکاری اسامی باستانی توپونیمهای ایران تا بدانجا رسید، که صدای اعتراض ناسیونالیستهای بسیاری را بلند کرد. علاوه بر ابراهیم پوردادو، محمدعلی فروغی، پرویز ناتلخانلری، کمی تا حدودی محمود افشار و تعداد دیگری از این مکتب هر کدام به نحوی به مخالفت با تولیدات این مرکز برخاستند، لیکن این مخالفتها به جایی نرسید و فرهنگستان همچنان جایگزینی واژههای مبتذل به جای کلمات عربی و ترکی و ساخت کلمه برای مفاهیم نوظهور را ادامه داد.

پوردادو در همان مقاله، در باره واژه چیچست نیز نکاتی مینگارد و در میانه آن در باره معنی «اورمیه» نیز اظهار نظر میکند. او بعد از اشاره به اسامی گوناگون دریاچه اورمیه در منابع قدیمی هنگام اشاره به شهر اورمیه، که البته آن را به شکل «أرمیه» ضبط میکند؛ مینویسد:

« دیرگاهی است که این دریاچه را بنام شهری که در دو فرسنگی آن است، ارمیه خواندهاند. چنانکه

پیداست این نام از دو واژه آرامی درآمیخته: اور (شهر) و میاه (ماء، آب) مانند: بیتالمقدس؛ اورشلیم؛ یعنی،

سهر سلم (سلام) » (همان: ۱۸۳)

قطعاً اگر پورداد کوچکترین دستاویزی برای انتساب نام این شهر به زبان ایران باستان مییافت؛ حاضر به اعتراف داشتن ریشه آرامی برای نام این شهر نمیشد و مانند آتورپاتکان، چیچست، سبلان و سهند یک پدر شرعی کاملاً ایرانی برای این کلمه میتراشید. او این کار را نکرد، لیکن همقطارانش به جبران مافات پرداخته، ریشه هروم و خروم و روم به علاوه «یه» عربی را به عنوان ریشه و معنای این نام کشف کردند، هر چند که در این باره اتفاق نظر کاملی هم بین حضرات پندار نیک و گفتار نیک و کردار نیک حاصل نشد. این گروه به پیروی از اصل ابلاغ شده از سوی بزرگ استادان پیشین، در مباحث لغوی در زبان فارسی یا نامهای جغرافیایی در فلات ایران، هر گاه از یافتن ریشه فارسی و پهلوی یا ریشههای در زبانهای اقوام عموزاده از کرد و ارمنی و گیلک و لر و غیره درمیانند، ریشه کلمه را به عربی، آرامی، سامی، سانسکریت و یا هر زبان خارجی دیگر مرتبط میساختند. اصل بر آن بود، که از اعتراف به داشتن ریشه ترکی پرهیز شود، بعد از آن انتساب به هر زبان دیگری آنها را ارضا میکرد. در مقاله مورد اشاره پورداد ریشه و معنای همه اسمی مد نظر نویسنده از آتورپاتکان و چیچست و سبلان و سهند و اورمیه و غیره با ضرس قاطع و به تمامی به عصر باستان منسوب و منتهی شد و او در نظر خود هیچ راهی را برای طرح احتمال ترکی بودن کلمات مذکور باقی نگذاشت. در مقاله «آتورپاتکان» نکته قابل توجه دیگری هم وجود دارد. پورداد در مرور مندرجات منابع پیشین در باره شهرهای و نامهای جغرافیایی آذربایجان، نکتهای نیز از نزههالقلوب حمدالله مستوفی در باره «سلماس» میآورد که اشاره بدان از جهتی ضروری مینماید. وی به نقل از نزههالقلوب مینویسد:

«سلماس از اقلیم چهارم است ... شهر بزرگ است ... و آبش از اودیة جبال کردستان میخیزد و بحیرة

چیچست ریزد. باغستان بسیار دارد.» (همان: ۱۹۱)

کتاب نزههالقلوب در زمره کتب دستکاری شده قرون ماضیه قرار دارد و بخشهایی از آن برای اثبات آرای خاص ناسیونالیستهای معاصر ایرانی در باره آذربایجان مورد تغییر و تبدیل قرار گرفتهاست. یکی از این تغییر و تبدلات تکرار چند باره واژه کردستان در ذکر اخبار مربوط به شهرهای آذربایجان در این کتاب میباشد. به جز تأکید این بخش بر تأمین آب سلماس از کوههای کردستان، در ادامه سخن نیز از نزاع دائمی اهل سلماس با کردهای کردستان سخن رفتهاست و اصلاح کنندگان این کتاب مقاصد خاصی از این دستکاریها و تکرارها و تأکیدهها داشتهاند. به تازگی نسخه دیگری از نزههالقلوب از لای کتب خطی خاک خورده بیرون کشیده شده و امید است نسخه منقح این کتاب امکان نشر عمومی بیابد و عرصه را برای نسخه مصحح انگلیسی کتاب مذکور تنگ کند. در میان مطالب نقل شده از منابع پیشین در باره آذربایجان و مشخصاً دریاچه اورمیه در مقاله پورداد نکات قابل تأمل دیگری هم وجود دارند، که این مقاله گنجایش طرح و ایضاح در باره آنها را ندارد. موضوعاتی چون ساخت شهر شیز «گنجک» از جانب افراسیاب تورانی، اختفا و سرانجام مرگ افراسیاب در حوالی دریاچه چیچست، برانگیخته شدن زرتشت در سبلان و مسائلی از این

نوع نشان می‌دهند پرتاب ترک و تورانی به آن سوی جیحون آن گونه که ناسیونالیستهای ایرانی معاصر در پی آن بوده‌اند، به سادگی میسر نیست.

تشبیه سبلان در آذربایجان به کوه طور در سینا و جایگاه مقدس این کوه در آذربایجان به مانند تقدس طور نزد بنیاسرائیل هم از نکات جالب نوشته‌های پورداود در این مقاله می‌باشد، لیکن از همه جالبتر نقل قولی است که پورداود از قول پیامبر اکرم اسلام در باره کوه سبلان آورده‌است. منبع سخن مذکور باز هم همان کتاب مستطاب نزهه‌القلوب می‌باشد. در این کتاب حمدالله مستوفی سخنی از حضرت محمد (ص) به نقل از عجایب المخلوقات قزوینی در باره سبلان آورده و آن را کوهی بین ارمنستان و آذربایجان معرفی می‌کند. (همان: ۱۹۶) با لحاظ کردن محل این کوه و واقع شدن آن در شرقیترین نقطه‌های آذربایجان و باور واقع شدن سبلان بین آذربایجان و ارمنستان میتوان متقاعد شد مستوفی یا دستکاری کنندگان کتابش با این بیان قصد کرده‌اند سخاوتمندانه کل شمال ارس از سواحل خزر تا آنجا که کرامتشان اقتضا کند را به ارمنستان ببخشند و وظیفه داشته‌اند در کنار تراشیدن کردستان برای آذربایجان، کل شمال آذربایجان را هم به ارمنستان هبه کنند.

پورداود و پارسیان هند

ابراهیم پورداود نمونه تمام عیاری از پیروان مکتب ناسیونالیسم فارسی‌گرا و باستان‌گرای ایران معاصر می‌باشد. یکی از بنیانهای فکری اصلی این گروه جستجوی ریشه‌های ایران و ایرانی در خارج از مرزهای کشور ایران می‌باشد. وطن این گروه یک وطن خیالی و اسطوره‌ای است. در این دستگاه فکری خاستگاه ایرانی نیز در جایی دور از وطن فعلی جستجو میشود و این گروه ترجیح می‌دهند به جای ایران کنونی و سرزمینهای که در طی تاریخ به نحوی با سرزمین ایران مربوط بوده‌اند، ریشه ایران و ایرانی را در مکانهایی چون پامیر، هند و یا مکان خیالی و ناشناخته به نام ایرانویج جستجو کنند. حاکمیت همین نگرش بر اندیشه پورداود موجب می‌گردد او در اثر انگیزه‌هایی شناخته و ناشناخته سر از سرزمین هند در بیاورد. در واقع امر او یک هندشناس یا در مقیاسی کوچکتر یک پژوهشگر حوزه پارسیان هند می‌باشد. از همین رو تاریخچه مهاجرت زرتشتیان از ایران به هند را مینویسد. به پژوهش در موضوع گاتها در هند می‌پردازد. به آماده‌سازی و چاپ یشتها در هند اقدام میکند. به تحقیق در مورد خرده اوستا در هند پرداخته؛ آن را آماده چاپ در هند میکند. پژوهشها و آماده‌سازیهای مربوط به یسنا هم در هند انجام می‌گیرد. حتی موضوعات تاریخی مرتبط با سرزمین اصلی ایران مانند تحقیق در موضوع آیین و کارنامه و زبان ایران باستان هم در هند واقع میشود. دیوان شعر او در هند چاپ می‌گردد. حتی برای دبیرستانهای هند کتاب گفت و شنود پارسی تألیف میکند. اکثر آثار او تا نیمه‌های سلطنت رضاخان چاپ در بمبئی هند را در ذیل خود می‌بینند و زندگی او در هند و اروپا می‌گذرد و بعد از دشواری اقامت در خارج از کشور از یک سو و مساعد شدن اوضاع در ایران در سایه رسیدن باستان‌گرایان به حکومت از سوی دیگر به ایران باز می‌گردد، تا عمر خود را با ور رفتن به اساطیر اولین در داخل کشور سپری کند.

یک وجه مهم هندگرایی و هندبازی پورداود نوشتن تاریخچه مهاجرت زرتشتیان ایران به هندوستان است. این کتاب با عنوان «ایران‌شاه» در سال ۱۳۴۴ قمری مقارن با انقراض قاجار و روی کار آمدن پهلوی در ایران در بمبئی به چاپ می‌رسد. وی کتابش را به دین‌شاه ایرانی از زرتشتیان هند تقدیم کرده‌است. پورداود با اشاره شکست دولت ساسانی از اعراب، از مقاومت ایرانیان در مقابل تازیان سخن گفته و در کنار آن از پناه بردن گروهی از ایرانیان به کوهستانها برای در امان نگه داشتن خود و زبان و آداب خود سخن می‌گوید. یک گروه از این ایرانیان بخشی از خراسانیها هستند، که مدتی را در کوهستان زندگی میکنند و سپس با دست یافتن اعراب به نواحی سکونت آنها؛ راه مهاجرت به جزیرهٔ هرمز را در پیش گرفته؛ پانزده سال در این جزیره میمانند. با رسیدن نفوذ و حاکمیت اعراب به این جزیره؛ ایرانیان مذکور با کشتی راه مهاجرت به هند را پیش میگیرند.

منبع اصلی پورداود برای تدوین تاریخ مهاجرت ایرانیان به هند رسالهٔ منظم کوچکی با عنوان «قصهٔ سنجان» است، که فردی با نام بهمن کیقباد پسر دستور هرمزدیار سنجان آن را در حوالی ۱۶۰۰ میلادی؛ یعنی، نهصد سال بعد از مهاجرت ایرانیان مذکور سروده‌است. سنجان شهر کوچکی در گجرات هند بوده، که نخستین زیستگاه پارسیان بعد از مهاجرت به این منطقه بوده‌است. بر اساس مطالب این رسالهٔ منظوم، پارسیان خراسان پس از صد سال زندگی در کوهستانی در خراسان؛ راه مهاجرت به جزیرهٔ هرمز و سپس هند را در پیش میگیرند. آنها در راه رفتن به هند نوزده سالی در جزیرهٔ «دیب» میمانند و سپس با رفتن به سواحل هند در ناحیهٔ گجرات از راجای محل اجازهٔ اقامت را دریافت میکنند. این مکان به اظهار پورداود چندان مناسب زندگی نیست، لیکن ایرانیان آن را آباد کرده و سنجان نامگذاری میکنند. دلیل آبادی زودهنگام آن زیستگاه در نظر پورداود جالب است:

«کار ایرانیان در سنجان بواسطهٔ آلات و ابزاری که از خراسان با خود آورده‌بودند؛ بالا گرفت؛ بخوشی

و آسایش چندین صد سال در آنجا گذراندند.» (پورداود، ۱۲۴۴ (قمری): ۶)

ما در مطالعهٔ اکثر نوشته‌های ناسیونالیستهای ایرانی با عقل و شعوری در همین حد مواجه هستیم. اگر تاریخ نگاشته شده از سوی پورداود برای پارسیان هند را راست بینداریم، مطابق این تاریخ پارسیان گریخته به هند، پیش از مهاجرت قرنی را در کوههای خراسان سر کرده‌اند، سپس به جزیرهٔ هرمز رفته و پانزده سالی در این جزیره روزگار گذرانده‌اند. در راه مهاجرت از هند هم نوزده سالی در جزیرهٔ دیب مانده‌اند و همهٔ اینها؛ یعنی، حدود ۱۳۵ سال! با اصل فرض کردن نظر پورداود، باید بپذیریم ابزار و آلات ساخته شده با تکنولوژی ایرانی در خراسان بعد از این همه سال، لابد به دلیل پیشرفتگی و استحکام، مستهلک نشده و موجبات تفوق ایرانیان مهاجر در هند را فراهم کرده‌بود!

پورداود با اشاره به شکست مشترک هندیان و زرتشتیان از سردار سلطانمحمود غزنوی اظهار میدارد ایرانیان برای حفظ دین و آیین خود به کوه بهاروت رفته و دوازده سالی در آنجا زندگی کردند و بعد از آن از کوه پایین آمده و در شهر بانسده ساکن شدند و بهتدریج در دیگر شهرهای ناحیهٔ گجرات پراکنده شده و در نهایت در بمبئی قدرتی به هم رساندند.

پوردادود در توضیح تاریخ حیات پارسیان هند به تأثیرات حمله امپراتور به هند هم اشارتی دارد، اما اشارت او در این باره از

نکته تهی نیست:

« در هنگام لشکرکشی تیمور لنگ بهندوستان پارسیان نیز از آسیب این غول مغول ایمن نبودند. چندی

در مقابل اردوی او پایداری نمودند. در میان اسیرهای تیمور از هند گروهی پارسی بودند. » (همان: ۲۱)

این فراز از نوشتههای پوردادود اگر امر مهمی تلقی نگردد، حداقل نشانه نسبتاً خوبی از سطح عقل و دانش نویسنده در اختیار ما میگذارد و نشان میدهد نویسندگانی از این نوع فاقد دقت و دانش کافی برای نویسندگی و صاحبنظری بودهاند و لاجرم نوشتههای ایشان به طور عموم از صحت و دقت کافی برخوردار نیست. امپراتور یک فاتح ترک بود، لیکن نویسندگان قرن اخیر ایران در مواجهه با او همچنان بین ترک و مغول بودن وی سرگردان هستند.

از قرن شانزدهم پای اروپاییها به هند باز میشود. نخست پرتغالیها میآیند. پوردادود از آمدن پرتغالیها به هند ناراضی نیست و وجود آنها را موجب کاسته شدن از نفوذ مسلمانان و کاهش فشار مسلمانان و هندوها نسبت به پارسیان هند میداند، لیکن از تمایل پرتغالیها برای رواج مسیحیت در میان پارسیان زرتشتی ناراضی است. او از ایستادگی زرتشتیان در برابر مسیحیت و حتی تغییر محل زندگی برای در امان ماندن از تغییر دین اظهار مسرت میکند. رفتار پرتغالیها میروند و انگلیسیها جای آنها را میگیرند. به نوشته پوردادود کشمکش پارسیان با مسلمانان، مسیحیان و هندوان همچنان ادامه دارد و جنگهایی نیز واقع میگردد، اما همه این تلخیها ناگهان به خوشی میگراید:

« پس از تقریباً هزار سال پریشانی و آوارگی رسیدیم بدوره خوشی پارسیان و آن از زمان سلطنت

انگلیسهاست، که از قرن هفدهم میلادی شروع میشود. » (همان: ۲۱)

به هر دلیل موجه و ناموجه انگلیسیها به پارسیان هند روی خوش نشان میدهند. حاصل این روی خوش بهبود شرایط زندگی پارسیان و تبدیل ایشان به یک اقلیت ثروتمند و متنفع میشود، لکن این روی خوش دوجانبه است و پارسیان نیز کمک بسیاری به استمرار استعمار انگلیس در هند میکنند.

ارزیابی پوردادود از موقعیت پارسیان در هند از اغراق خالی نیست. او آبادی بمبئی را از نتایج و پرتوهای حضور پارسیان در این شهر میداند (همان: ۲۳) به این هم اکتفا نکرده، کل مملکت هند را بهره‌مند از خدمات پارسیان معرفی میکند و وجود سرمایهداران بزرگ در میان پارسیان را خاطرنشان میسازد. (همان: ۲۳) او مدعی قوه معنوی پارسیان در سطح هند و جهان هم میگردد و نام برخی دانشمندان پارسی هند را هم برمیشمارد. جالب است که این دانشمندان پارسی هم به قاعده صد در صد صاحب پژوهش و تألیف در حوزههایی چون: زبان سانسکریت، دین بودا، تاریخ ایران و هند، اوستاشناسی، ادبیات پهلوی و امثال اینها هستند، که

خیلی هم به کار دنیا نمی‌آید. برخی از شخصیت‌های معرفی شده از جانب وی هم به امور دیوانی از قبیل قضاوت و ریاست بلدیّه مشغول هستند، که این مناصب برجستگی خاصی ندارند. (رک. همان: ۲۴)

پورداد در میانه توصیف روزگار پارسیان هند، موقع را مغتنم شمرده؛ از قول مستشرقان پارسیان هند را نموداری از بزرگی و شرافت ایرانیان قدیم معرفی میکند:

« فقط برای اخلاق پاک و قوه کار این فرزندان باوفای ایران بآنچه دانشمند آلمانی یوستی و مستشرقه

فرانسوی منانت گفته‌اند؛ اکتفا میکنیم:

[یوستی]: شرافت ایرانیان قدیم را باید در پیش پارسیان هندوستان جست.

[منانت]: پارسیان مؤثرترین عوامل تمدن و ترقی میباشند. « (همان: ۲۵ - ۲۴)

پورداد میکوشد خود نیز سهمی در مدح پارسیان هند داشته‌باشد:

« هر چند پارسیان بیشتر از هزار سال است ایران را بدرود گفته و در خاک بیگانه پناهنده هستند، ولی

هنوز در کاخ دلهای آنان آتش مهر ایران مانند آتش ایران‌شاه شعلهور است. « (همان: ۲۵)

پورداد از یاری پارسیان هند به زرتشتیان ایران هم به نیکی یاد کرده، مینویسد:

« نه آنکه فقط پارسیان در سالهای دراز با سختیها ساخته، تن بهزار گونه رنج داده؛ بالاخره خود را از

چنگال آسیب زمان رهانده؛ امروز در خوشی و آسایش بسر میبرند، بلکه از برای رستگاری مثنی همکیشان

خویش در ایران همیشه کوشا و تخشا بودند. از اثر شکایت پی در پی، که از زرتشتیان ایران بهندوستان

میرسید؛ پارسیان برای رهاندن آنان همت گماشتند، تا جزیه ننگین و آزار متعصبین را از آنان دور دارند.

باین قصد در سال ۱۸۵۴ مجلسی باسم «انجمن بهبودی حال زرتشتیان ایران» بریاست سر دین‌شاه پتیت

بارونت بر پا شد. یکی از پارسیان قابل آن زمان مانکجی لیمجی برای تحقیقات و امداد دو بار بایران فرستاده

شد. چون مؤثر اتفاق نیفتاد نمایندگان از هندوستان با هدیه بنزد ناصرالدین‌شاه که آن وقت در لندن بود؛

فرستادند. « (همان: ۲۵)

پارسیان هند در این جانفشانی برای زرتشتیان ایران البته تنها نبودند و سایه دولت فخریه انگلیس را نیز در بالای سر خود

احساس میکردند:

« بالاخره پس از بیست و هشت سال کوشش و همراهی حکومت انگلیس زرتشتیان ایران از بار جزیه

خلاص شدند. میتوان گفت از پرتو کوشش پارسیان هندوستان است، که زرتشتیان ایرانی توانستند در این

سالهای اخیر در وطن خود حق زندگانی پیدا کنند. « (همان: ۲۶ - ۲۵)

حمایت دولت انگلیس از زرتشتیان در ایران و پارسیان در هند سر نخهای خوبی برای چگونگی پیدایی مبحث زرتشتیباژی و باستانگرایی در اختیار ما میگذارد و نشان میدهد طوفان باستانگرایی، فارسگرایی و ترکستیزی قرن اخیر ایران تا حد منشأ خارجی و استعماری دارد و چگونه دمدمهای انگلیس در طبایع مستعد یک قوم خیالباف و زیادهطلب ایرانی کارگر افتاده و این قوم را که به برکت شعبدهبازیهای سیاسی بیگانگان بر مقدرات کشور مسلط گشته، به دشمنی و تلاش برای نابودی همه سرمایههای مادی و معنوی مردمان غیر فارس، خصوصاً ترکان ایرانی وادار ساخته است.

نویسنده برای تأیید مطلب خود از یک مورخ آمریکایی به نام جکسن هم نقل قولی با مضمون زیر میآورد:

« در این دو قرن اخیر جمعیت زرتشتیان از صد هزار رسید به نه هزار. شاید این نه هزار هم اگر کسی بفریادشان نمیرسید؛ ناکنون نابود شده بودند. انجمن مذکور هنوز برپاست. گذشته از آن، دو انجمن دیگر برای خدمات عمومی بایران موجود است. یکی معروف به «ایران لیگ» بریاست سر هرمز جی عدن والا؛ دیگری موسوم به «انجمن زرتشتیان ایران» بریاست دینشاه ایرانی. از پرتو کوشش این اخیر است که پشوتن مارکر دو یتیمخانه؛ یکی برای پسران و دیگری برای دختران در یزد ساخت و دواخانه سر رتن تاتا و دارالمصانع در شهر مذکور بوجود آمد. » (همان: ۲۶)

دلسوزی نویسنده آمریکایی برای زرتشتیان ایران هم انگیزهای از نوع دلسوزی انگلیسیها برای پیروان این دین داشته است. در یک حکم کلی باید گفت کل دستگاه فکری ناسیونالیسم ایرانی معاصر بر پایه بنیانهای گذارده شده از سوی مستشرقین و حکومتهای مؤثر و صاحب قدرت غرب از نوع انگلیس، آمریکا، آلمان، فرانسه و نظایر آنها استوار گشته است. پورداود خود نیز فرصت را مغتنم شمرده؛ از حمایت پارسیان هند از زرتشتیان ایران بهرهای به نفع ستایش از نژاد ایرانی و عطش تمایلات نژادگرایانه خود گرفته؛ مینویسد:

« آری پارسیان از نیروی کار و کوشش و بردباری، که در خون ایرانی نژاد است و از پرتو پندار نیک و گفتار نیک و کردار نیک بجائی رسیدند، که میتوانند امروز وطن مقدس پور اسپنتمان [زرتشت] را نیز یاری کنند. » (همان: ۲۶)

اگر پارسیان هند از این مقدار اراده و نیروی کار و کوشش و بردباری بهره مندی داشته اند؛ لابد باید همکیشان و همزادان آنها در ایران؛ اعم از مسلمان و زرتشتی هم از این سجایا و قدرتهای مادی و معنوی برخوردار میداشتند و به دست خود، برای خود جلی مییافتند، نه اینکه معطل و نیازمند گروه کمشمار همکیشان در هندوستان باشند؛ همکیشانی که تا پای انگلیس به هند نرسیده بود، ضعیف و خانه به دوش میزیستند و در سایه همکاری با بیگانگان به زیان کشورشان به نوایی رسیدهبودند.

نتیجه

ابراهیم پورداود به هنگام تحصیل در اروپا در سالهای قبل از جنگ جهانی اول، به یاری تأثیرپذیری از ناسیونالیسم آلمانی، تأثیرات فکری دوستان ایرانی او در حلقه کاوه و نوشتههای برخی مستشرقین به ناسیونالیسم فارسیگرا، باستانگرا و ترکستیز ایرانی گرایش پیدا کرد و از آن به بعد قریب پنجاه سال از عمر خود را صرف پژوهش در موضوعات مربوط به عهد باستان ایران، زبان پهلوی و دین زرتشتی نمود و در کنار آن تمایلات ترکستیزانه خود را در لا به لای اشعار، نوشتههای و اظهارات خود جای داد. او در عصر پهلوی در کنار دکتریحیی ماهیارنوبی، دکتر بهرام فره‌وشی، دکتر محمد معین، سعید نفیسی و چند نفر دیگر در زمره عقبه‌های فکری جریان باستانگرایی و باستانستایی، ترکستیزی و عربستیزی و تأمین کننده متون مورد نیاز جریان باستانگرایی دولتی و روشنفکری قرار گرفتند. حمایت امپریالیسم انگلستان از پژوهشهای ابراهیم پورداود و همفکران او به وساطت پارسیان هند و سپس حکومت پهلوی زمینه توفیق نسبی وی و گروه باستانگرایان ایرانی را فراهم ساخت، تا باستانگرایی و باستانستایی به یکی از مشخصه‌های اصلی اندیشه روشنفکران و لایه‌هایی از مردم عادی تبدیل گردد و بروز تحولات معظم سیاسی و اجتماعی نیز مانع استمرار این قبیل گرایش‌هاست تخدیری و واپسگرایانه نگردد.

منابع:

- پورداود، ابراهیم، ۱۳۲۴، جشن سده، انجمن ایرانشناسی (نشریه شماره ۲)، تهران، چاپ اول
- پورداود، ابراهیم، ۱۳۰۶، پوراندخت نامه، دینشاه جی جی باهای ایرانی، بمبئی
- پورداود، ابراهیم، ۱۳۴۲، آناهیتا، مرتضی گرجی، ناشر؟، چاپ راستی
- پورداود، ابراهیم، ۱۳۷۴، سوشیانس (موعود مزدیسنای)، انتشارات فروهر، تهران، چاپ دوم
- پورداود، ابراهیم، ۱۳۴۴ (قمری)، ایرانشاه - تاریخچه مهاجرت زرتشتیان به هندوستان، دینشاه جی جی باهای ایرانی، بمبئی
- پورداود، ابراهیم، ۱۳۷۲، زبان فارسی در آذربایجان (جلد ۲)، به کوشش ایرج افشار، تهران، بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار (شماره ۴۱)، چاپ اول
- پورداود، ابراهیم، ؟؟؟، آتورپاتکان و چیچست و سبلان و سهند، نشریه دانشکده ادبیات دانشگاه تبریز، سال؟، شماره تابستان
- صدر، دکتر ضیاء، ۱۳۸۶، کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان، تهران، انتشارات اندیشه نو، چاپ دوم (به نقل از: یسنا - شماره ۲۳۰۲، صفحه ۷، بخش دوم، چاپ دانشگاه تهران، شماره ۱۶۲۶، شماره مسلسل ۲۰۲۳)
- عوفی، سدیدالدین محمد بن محمد، ۱۳۷۴، جوامع‌الحکایات و لوامع‌الروایات، تصحیح دکتر جعفر شعار، تهران، انتشارات سخن، نوبت چاپ؟
- طبری، محمد بن جریر، ۱۳۶۲، تاریخ طبری یا تاریخ‌الرسل و الملوک، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران، انتشارات؟، چاپ دوم

- رئیس‌نیا، رحیم، ۱۳۷۹، آذربایجان در سیر تاریخ ایران (بخش دوم)، تبریز، انتشارات مبنا، چاپ سوم (به نقل از: کتاب التیجان فی ملک حمیر، ابن هشام، تصحیح زینالعابدین موسوی، حیدرآباد دکن، ۱۳۴۷ هجری / ۱۹۲۸ میلادی، ص ۴۰۲)
- بابازاده اورموی، علی، ۱۴۰۳، ابراهیم پورداود نمونه تمام عیاری از پیروان مکتب ناسیونالیسم فارسیگرا و باستانگرای ایران معاصر، غروب، سال نهم، شماره ۳۴
- مطهری، مرتضی، ۱۳۵۹، خدمات متقابل اسلام و ایران، قم، صدرا قم، چاپ دهم
- حکمت، علیاصغر، ۱۳۷۹، رهاورد حکمت - شرح مسافرتها و سفرنامههای میرزا علیاصغر خان حکمت شیرازی، به اهتمام دکتر سید محمد دبیرسیاقی، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، چاپ اول